

EGLĖ PAŠKEVIČIŪTĖ-KUNDROTIENĖ
Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka

Jadvygos Juškytės (1869–1948) rankraštinis palikimas Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje

Anotacija. J. Juškytė – savamokslė pedagogė, visuomenininkė, spaudos darbuotoja ir platintoja, artimai bendravusi su pagrindiniais tautinio atgimimo veikėjais, dirbusi tuos pačius tautos išlikimo darbus, šiandien yra nepelnytai primiršta. Apie jos gyvenimą, darbus, palaikytus ryšius su amžininkais, platų bendradarbių ratą randame nemažai užuominų. Keliamas klausimas, kas buvo toji J. Juškytė, koks jos vaidmuo tautiniame atgimime, kokie veiklos ir darbų atspindžiai saugomi Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje? Siekiama atskleisti ne visai tipinį atvejį – moters bajorės apsisprendimą dalyvauti tautiniame atgimime, tautos ir valstybės gyvenime, kartu parodyti jos nuveiktų darbų reikšmę, remiantis rankraštiniu palikimu, saugomu Lietuvos MA Vrublevskių bibliotekoje.

Esminiai žodžiai: lietuvių tautinis atgimimas; rankraščiai; Jadvyga Juškytė; Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka.

Įvadas. XIX a. pabaigos – XX a. pradžios lietuvių tautinis atgimimas nebūtų pavykęs be pasiaukojusių tautos labai asmenybių. Šiandien, žvelgiant iš daugiau nei pusantro šimtmečio perspektyvos, nustembti, kad istorija išsaugojo kai kurių asmenų darbus, bet beveik nepaliko žinių apie jų autorius. Jadvyga Juškytė (1869–1948) buvo gerai žinoma darbais, kuriuos nuveikė per daug nesigarsindama, o siekdama idealo – Lietuvos Nepriklausomybės. Norint jį įgyvendinti, reikėjo paruošti bent kelias kartas, išsaugojusias kalbą, kultūrą, papročius, siekusias išsilavinimo, mokslo.

Rengiant vienos svarbiausių ir iškiliausių tautinio atgimimo figūrų – Jono Basanavičiaus darbų bei darbų apie jį bibliografiją, tenka „perleisti“ per rankas ir akis nemažai literatūros bei šaltinių, iškyla primirštos ar mažiau žinomos tautinio atgimimo asmenybės. Juškytę matome bene visuose svarbiausiuose XIX a. pabaigos – XX a. pradžios lietuvių tautinio atgimimo baruose. Ji – knygnešė, draudžiamosios spaudos darbuotoja, vadovėlių, knygelių ir net maldaknygės autorė, pedagogė, švietėja, visuomenininkė, tautosakos rinkėja. Jos iniciatyva ir darbu gyvuoja šalpos draugija „Žiburėlis“, ją matome su bendraminčiais išsirengusią aplankyti ir palaikyti sunkiai sergančio Vinco Kudirkos. Ji – pirmojo lietuviško spektaklio „Amerika pirtyje“ 1899 m. aktorė. Ją sutinkame tolimojoje Rusijoje, mokančią lietuvius. Taip pat jos pastangomis ir rūpesčiu sunkiai susirgęs dr. Kazimieras Jaunius pargabenamas iš Rusijos į gimtąjį kraštą. Matome Juškytę ir 1905 m. Didžiajame Vilniaus seime. Nuo 1910 m. ji uoliai dalyvauja Lietuvių mokslo draugijoje. Paskelbus Lietuvos nepriklausomybę, Juškytė suorganizavo savivaldybę, įkūrė aktyvų šaulių būrį, rėmė Lietuvos kariuomenę, net vykdė 1922 m. žemės reformą. Apie ją nėra monografijos ar rimtesnės studijos. Tačiau apie jos gyvenimą, darbus, palaikytus ryšius su amžininkais, platų bendradarbių ratą randame nemažai užuominų. Tyrėjai, rašę apie Gabrielę Petkevičaitę-Bitę,

Žemaitę nurodo, kad medžiagos apie jas turėtų būti Juškytės rankraštiniam palikime. Pradėjus gilintis, kurgi galėtų būti saugomas tas palikimas, aiškėja, kad nemaža jo dalis sutelkta būtent Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje (toliau – LMAVB). Jos Rankraščių skyriuje (toliau – RS) saugomas Jadvygos Juškytės fondas F107 (išskirtas iš F12, jame – 27 saugojimo vienetai), taip pat išlikusių laiškų, surinktos tautosakinės medžiagos, parengtų knygų rankraščių, nemažai publikuotų ir nepublikuotų straipsnių, vertimų yra ir kituose fonduose. Daug vertingos informacijos sukaupta fonde F12 – Kauno universiteto bibliotekos *varia*. Fondas suformuotas 1950 metais, kai Kauno valstybinio universiteto biblioteka, likviduodama savo Rankraščių skyrių, netvarkytus rankraščius perdavė Lietuvos TSR MA Centrinei bibliotekai, o sutvarkytus – Vilniaus valstybinio universiteto mokslinei bibliotekai. Tokiu būdu kažkada Vytauto Didžiojo universiteto (toliau – VDU) bibliotekoje buvęs vientisas „Jadvygos Juškytės archyvas“ buvo išskaidytas per kelias institucijas. Iš likusio juodraštinio aprašo žinoma, kas buvo saugoma archyve [1, 20].

Pagrindinis darbo objektas – LMAVB RS įvairiuose fonduose saugomas rankraštinis Juškytės palikimas: atsiminimai, laiškai, straipsniai, literatūros kūrinių vertimai, parengtų knygų rankraščiai, surinkta tautosakinė medžiaga. Straipsnio tikslas – apžvelgti, koks rankraštinis Juškytės palikimas saugomas LMAVB RS, kokių žinių jis suteikia apie Juškytės bei jos bendraminčių nuveiktus darbus, veiklą ir reikšmę tautiniam atgimimui. Keliamas uždavinys atskleisti palikimo pobūdį, supažindinti su juo ir pristatyti jį tyrėjams, besidomintiems tautiniu atgimimu; palyginti, kas liko iš palikimo, saugoto Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekoje XX a. 4 dešimtmetyje ir šiandien esančio LMAVB RS. Pagrindiniai darbo metodai – aprašomasis, biografinis bei analitinis. Aprašomi įvairiuose fonduose esantys dokumentai, supažindinama, kokias biografijos detales jie atskleidžia, po truputį dėliojami Juškytės gyvenimo ir veiklos įvykiai. Taip pat nagrinėjami dokumentai ir atliekama lyginamoji jų analizė – rankraštine medžiaga lyginama su publikuota, tikslinamos tyrėjų prielaidos apie galimybę panaudoti Juškytės rankraštinį palikimą tautinio atgimimo, moterų studijų ar kitiems tyrimams. Ypač svarbu surasti, parodyti ir atskleisti saugomus egodokumentus, mat tyrėjai pabrėžia, jog pastaraisiais per mažai remiamasi tautinio atgimimo studijoms. Juškytė – ne visai tipinis atvejis, labiau išimtis – bajoriškos kilmės moteris apsisprendė dalyvauti lietuvių tautiniame atgimime, kuriant tautą bei valstybę, ir paskyrė tam visą savo gyvenimą, jėgas ir lėšas. Tautinio atgimimo veikėjai telkėsi tam tikruose regionuose, pavyzdžiui, Suvalkijoje ar Šiaurės Lietuvoje. Juškytė šiuo atveju graži išimtis. Ji veikė ir darbavosi Vidurio Lietuvoje, tiesa, palaikydama glaudžius ryšius ypač su Šiaurės Lietuvoje besusikuriančios inteligentijos atstovais.

Nors tradiciškai LMAVB personaliniuose fonduose rankraščiai skirstomi į kelias pagrindines grupes: biografija, laiškai, darbai, šiame straipsnyje rankraštinis palikimas bus apžvelgiamas ne tipologiniu, o teminiu požiūriu, t. y., bus nagrinėjama, kaip dokumentas gali suteikti informacijos apie tam tikrą gyvenimo įvykį ar darbą, jį papildyti ar patikslinti.

Pagrindiniai šaltiniai – pačios Juškytės rankraštiniai ir publikuoti atsiminimai [14; 21; 29; 32; 33]. LMAVB RS F107-80 saugomas nemažas Juškytės atsiminimų rankraštis (107 lap.), užrašytas kraštotyryninkės Marijonos Čilvinaitės, bene plačiausiai ir išsamiausiai mums pristato svarbiausius Juškytės nuveiktus darbus, vaidmenį bei reikšmę. Rankraštis gerokai platesnis už publikacijas spaudoje, korektūra ir redagavimas rodo, kad paskelbta toli gražu ne viskas, kas buvo užrašyta [14]. Taip pat svarbios informacijos galima rasti žymiausioms tautinio atgimimo asmenybėms skirtose studijose bei monografijose, raštų leidimuose, atsiminimuose bei publikuotoje korespondencijoje. Tai amžininkų – G. Petkevičaitės-Bitės [53; 54; 58], Petro Avižonio [3; 4], Jono Šliūpo [75, 263–268], kraštiečio Juozo Jarašiaus – atsiminimai [26], taip pat monografijos [47; 62; 77] bei Žemaitės [82], Povilo Višinskio [81], G. Petkevičaitės-Bitės [56],

J. Basanavičiaus raštų leidimai [7]; Jono Jablonskio [27], Jono Biliūno [9], Sofijos Čiurlionienės [15], G. Petkevičaitės-Bitės [57], Šatrijos Raganos laišakai [74]. Remtasi taip pat ir kitais tyrimais: LMAVB esančius dokumentus gana informatyviai apibūdina Erika Kuliešienė straipsnyje apie Juškytės bendražygės Petkevičaitės-Bitės rankraštinių palikimą LMAVB [45]. Vaizdą apie bendrą paveldo institucijose saugomų dokumentų aplinką susidaryti padeda ir Rimos Cicėnienės straipsnis „Egodokumentai Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraščių fonduose“ [13]. Gana daug bendro pobūdžio informacijos apie Juškytės veiklą ir nuveiktus darbus teikia Vlado Žuko straipsnis „K. Dransutavičiaus spausdinti darbai ir rankraščiai“ [85]. Duomenys straipsniui tikslinti ir elektroninėse sistemose: portaluose epaveldas.lt, aruodai.lt, taip pat Vilniaus universiteto bibliotekos bei Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraščių kataloguose. Po užuominą randama informacija papildo biografijos faktus, korespondencija leidžia atskleisti tam tikrų poelgių priežastis, vertinimus, požiūrius; darbų rankraščiai suteikia žinių, kaip keitėsi sumanymai nuo minties iki jos įgyvendinimo.

Namų aplinka ir jos įtaka Jadvygos Juškytės apsisprendimui dalyvauti tautiniame atgimime. Apie bajorijos vaidmenį lietuvių tautiniame atgimime mažai rašyta, o dėl Lietuvos bajorijos dalyvavimo tautiniame atgimime abejota. Tik pastaruoju metu atkreiptas dėmesys į šią problemą. Išsamiausiai ją nagrinėja Olga Mastianica savo darbuose. Dalis tautinio atgimimo ideologų, tarp jų ir J. Basanavičius, pritarė bajorijos įtraukimui į moderniosios lietuvių tautos susidarymą, todėl siūlė nekelti socialinių ekonominių prieštaravimų [48, 33]. Kiek kitaip mąstė J. Šliūpas, anot kurio, bajorija neparems lietuvių tautinio atgimimo finansiškai, todėl jis bei modernios lietuvių tautos kūrimas turi prasidėti nuo valstiečių. Dar kitaip manė P. Višinskis ir Jonas Vileišis, kurie siūlė skatinti, kad bajorija palaikytų politinius ir ekonominius lietuvių tautinio judėjimo siekius – iš pat pradžių derėtų išsiaiškinti, „kas tai per sutvėrimas lietuvis, o vienkart ir lenkas“, ieškoti naujų efektyvesnių būdų, kurie leistų įtraukti bajoriją į moderniąją lietuvių tautą [48, 48–49, 59]. Iš tiesų, kaip atskleidžia Mindaugas Tamošiūnas, neretai būtent kilmingi ir turtingi bajorai bei dvarininkai suprato, kad norint tautiniam atgimimui pasiekti politinį lygmenį, labai svarbu paruošti tam dirvą – steigti mokyklas, leisti leidinius, rūpintis labiausiai pažeidžiamomis visuomenės grupėmis per labdarą ir mecenatystę. Kaip vienas ryškiausių lietuvių kultūrinio ir politinio sąjūdžio rėmėjų nurodomas Ginkūnų dvaro savininkas grafas Vladimiras Zubovas, kuris į pagalbą pasitelkė ir Juškytę [76, 56]. Kalbant apie moterų dalyvavimą tautiniame atgimime, taipogi pažymima, jog pirmosios moterys, pradėjusios ir galėjusios dalyvauti visuomeninėje veikloje, buvo būtent bajoraitės [28, 34; 48, 15]. Viena priežasčių – jų materialinė ir socialinė padėtis – leido atitrūkti nuo kasdienių reikalų, skirti dėmesio ne tik namų, bet ir platesnei erdvei. Tautinis atgimimas suteikė moterims naujų galimybių [10, 12–13]. Taigi viskas priklausė nuo konkrečių asmenybių pasirinkimo ir apsisprendimo – bajorai ir net tos pačios šeimos atžalos pasukdavo skirtingais keliais. Šiuo požiūriu Juškevičiai apsisprendė dalyvauti lietuvių tautiniame atgimime. Lietuvių tautiniame atgimime labai svarbi buvo kalba – vėliau formuojantis tautinėms valstybėms, kalba nulėmė apsisprendimą – tapti lietuviu, lenku ar baltarusiu. Būtent lietuvių kalba, jos mokėjimas, vartojimas ir puoselėjimas tapo vienu svarbiausių tautinio atgimimo ramsčių. Bajorai, apsisprendę tapti lietuviais, pirmiausia patys ėmė mokytis lietuvių kalbos, spaudos draudimo metu organizavo ir rėmė nelegalių lietuviškų mokyklų steigimą, rūpinosi leidinių lotyniškais rašmenimis spausdinimu ir platinimu.

Iš įvairių šaltinių atsiskleidžia tik trumpa daug nuveikusios ir ilgą amžių pragyvenusios asmenybės biografija. Jadvyga Teofilė Juškytė (Juškevičiūtė) gimė 1869 m. sausio 1 (13) d. Pernaravoje (Kėdainių apskrityje) Jono Juškevičiaus ir Marijos Šeliutaitės šeimoje. Gimimo laikas įvairuoja: dažniausiai nurodoma sausio 1 diena, nors išlikusiame pase nurodoma visai kita data –

1868 m. vasario 20 d. [40, lap. 1v] Juškytė į tautinį atgimimą įsiliejo neatsitiktinai. Didelės įtakos turėjo aplinka tėvų namuose – abu tėvai, nors buvo bajoriškos kilmės, prisidėjo prie 1863–1864 m. sukilimo prieš imperinės Rusijos politiką.

Tėvas J. Juškevičius po nepavykusio sukilimo buvo įkalintas, tačiau išlaisvintas vedė savo sužadėtinę Mariją ir nenutolo nuo tautinių idealų. Motina, ilgą laiką augusi Gudijoje bei Vilniuje, iš pradžių nekalbėjo lietuviškai, bet greit išmoko. Gavusi puikų išsilavinimą, savo dukras Jadvygą ir Mariją mokė namuose. Taip pat lavino tėvas bei giminaičiai Hulevičiai. Išlikusiuose spausdintuose Juškytės atsiminimuose matyti, kad su knygnešyste ir uždraustomis knygomis ji susipažino dar vaikystėje tėvų namuose. Pati būdama vaikas, Juškytė jau mokė piemenis, o vėliau ir šiaip kaimo vaikus uždrausto lietuviško žodžio. Beje, Jadvyga, skirtingai nei motina, nebuvo lankiusi mokyklos. Namuose turėta daug knygų įvairiomis kalbomis, bet ne lietuvių. Nurodoma, kad motina buvo pakankamai išsilavinusi – likęs apie 300 jos perskaitytų knygų sąrašas liudija interesus, platų akiratį bei ir tai, kad tas knygas teko iš kur nors gauti ar turėti asmeninėje bibliotekoje [52; 77, 108]. Juškytei atsirado ir subrendo poreikis mokyti kitus gimtosios kalbos. Iš knygnešių ji gavo elementorių, vėliau kitų knygelių. Prisiminimuose nurodoma, kad iš vieno seno knygnešio savo darbams ji gavusi tarsi priesaką ar palaiminimą: „Išeidamas senelis priėjo prie manęs ir iškėlęs rankas viršum mano galvos žegnojo ir laimino lotyniškai, girdamas tą kelią, kuriuo pradėjau eiti, kad ne svetima, bet tos žemės kalba pradėjau mokyti, pranašaudamas, kad jau ateina laikai, kada visi grįš prie senosios kalbos, kurią dabar yra paniekinę“ [31, 708–709; 32, 20–21].

Bene ankstyviausioji Juškytės pažintis su tautiniu atgimimu – pirmasis lietuviškas laikraštis *Aušra* (1883–1886), atgabentas vieno iš bendradarbių – J. Šliūpo. Taip sutapo, kad pastarojo dėdė Aloyzas Šliūpavičius tuo metu kunigavo Pernaravoje. Apie Juškytę Šliūpas užsimena ir savo atsiminimuose – jis įsidėmėjo tuomet dar visai jaunutę Jadvygą, vėliau tapusią mokytoja bei visuomenės veikėja [75, 265]. Jam imponavo savamokslė mergina, apsisprendusi dirbti tautiškumo labui, mokanti vietos apylinkių jaunimą skaityti, rašyti, ieškanti glaudžių ryšių su negausia išblaškyta lietuvių inteligentija. Panašiai vertino ir P. Avižonis. Po daugelio metų, jau būdamas profesoriumi, jis kalbėjo apie Juškytę kaip apie gražią išimtį, pabrėždamas ir nurodydamas, kokias mintis jam sukėlė pirmoji pažintis: „linksma, laki, šneki, judri ir taip gražiai lietuviškai kalbanti, ji padarė mums didelio įspūdžio“, tad P. Avižonis su P. Višinskiu nutarė, kad „Lietuva dar nėra „moritura“ (pasiryžusi mirti), jei randasi tokių lietuvaičių patriočių“ [4, 215]. Pirmasis laikraštis turėjo įtakos Juškytės pasirinkimui ir apsisprendimui dirbti tautiniam atgimimui, nes personaliniame fonde F107-82 išlikę Juškytės išrašai – Vieversio [Mečislovo Davainio Silvestraičio], Trupinėlio [Petro Armino], Mačiulio [Maironio] ir kitų eilės, persirašytos iš *Aušros* [80]. Dalis tų dainų vėliau buvo panaudota leidžiant knygeles, pavyzdžiui, *Dainų dainelės* [16] ar *Vaikų skaitymėliai* [79].

Beje, apie tautinio sąjūdžio subrandintą tautinę savimonę bei jos reikšmę mokslo istorikas prof. Juozas Algimantas Krikštopaitis yra sakęs, kad „XIX a. pabaigos tautinis sąjūdis subrandino tautinę savimonę, kuri rėmėsi dviem kultūros vertybėmis: gimtąja kalba ir gyvąja tradicija, pasireiškiančia etninėje visuomenėje kaip papročių ir elgsenos visuma. Tačiau šių dviejų kultūros vertybių nepakako tolesniems žingsniams valstybingumo atkūrimo link. Reikėjo išsiugdyti tautinės visuomenės intelektą, o tam buvo būtinas trečias elementas – išsilavinimas“ [42, 6]. Tam pritarė ir kiti – kiekvienai nepriklausomybės siekiančiai tautinei valstybei būtina turėti mokyklą, kuri šviestų visuomenę, ugdydama tautinę savimonę [76, 56]. Tyrėjai pabrėžia sąvokų *tautinė sąmonė* ir *tautinė savimonė* skirtumus, akcentuodami, jog į sąmonės lauką galima patekti be jokių pastangų, o savimonei reikia apsispręsti, reikia kryptingų pastangų, tai nevyksta savaime [10, 20]. Juškytė siekė ne tik pati lavintis, bet ir suteikti mokslo galimybių kitiems.

Pirmieji bendraminčių darbai: „Žiburėlis“, kelionė pas Kudirką. Baigiantis XIX a., Juškytė jau žinoma visuomenininkė, kultūros bei spaudos darbuotoja. Tam didelės įtakos turėjo pažintis su Petkevičaitė-Bite bei jos aplinka, ryšiais. Juškytė teigia, jog viskas prasidėjo tuomet, kai išdrįso parašyti Petkevičaitėi-Bitei laišką. Jo dėka abi asmenybės susiejo ne tik bičiulystė, kūryba, bet ir šalpos darbai „Žiburėlyje“ [14, 445]. Dvi jaunos inteligentės sumanė steigti draugiją, kuri rūpintųsi neturtingais moksleiviais. Kaip teigia Petkevičaitė-Bitė, 1894 m. pas ją į Panevėžio apskritį atvyko Juškytė ir „jos apsilankymas buvo mano gyvenime neapsakomai svarbus atsitikimas. Pasijutau jau nebe taip vienui viena, įgijau bendramintę draugę, kuriai, lygiai, kaip ir man rūpėjo tėvynės kėlimas“ [55, 12; 59, 5]. Pačios negalėdamos siekti mokslų, jos ryžosi plėsti lietuvių inteligentų gretas. Kaip nurodo Petkevičaitė-Bitė, ji rėmėsi savo tėvo „nusistatymu“, kad „tik toks žmogus užsitarnauja garbingą inteligento vardą, kuris darbuojasi liaudies naudai, liaudies būvį gerindamas, ją šviesdamas, į visokius jos vargus visa širdimi atsiliepdamas ir stengdamas kuo tik galima prisidėti prie liaudies sielos ir kultūros kėlimo“ [59, 1]. Todėl mokslo troškusios Gabrielės tėvas „universiteto vietoje liepė man visus, kas tik panorės mano mokslu naudotis ir mokytis be jokio atlyginimo, tik tuo tikslu, kad populiarizuoti mokslą, kad parodyčiau skirtumą tarp nors šiek tiek pamokyto žmogaus ir tamsuomenės“ [59, 2]. Pirmasis „Žiburėlio“ tikslas buvo išauginti savąją inteligentiją, nes „atsiradus daugiau inteligentijos, ir tautos prabudimas, prisikėlimas iš mirusiųjų turėtų greitesniais žingsniais eiti“. Pasak Petkevičaitės-Bitės, „nebūtų verta tautos vardo ta visuomenė, kuri nesirūpintų priaugančia karta“ [57, 88]. Pavadinimą Draugijai išrinkęs J. Jablonskis. Kaip nurodo Bitė, būtent Jablonskio palaikymas ir padaršinimas veikti „įžiebė“ Žiburėlį: „Drąsiai galiu sakyti, kad jei ne Jablonskio raginimas ir mūsų sumanymui rodoma užuojauta, vargiai būtumėm tą mūsų kūdikį kada nors krikštiję“ [59, 5]. Juškytė darbavosi vidurio Lietuvoje, apie Ariogalą, Petkevičaitė-Bitė – šiaurinėje jos dalyje, apie Joniškį. Beje, pirmosios aukotojos, rėmėjos „buvo tad vis moterys, nepabijojusios priešgynių vėjų, nešdamos ant tėvynės aukuro, ką tik turėjo geriausio: jaunai kartai širdingą užuojautą ir paramą kelionėje į šviesą“ [59, 8]. Pasak tyrėjų, „Žiburėlis“ iš esmės buvo moterų draugija, kurios branduolį sudarė pasiturinčios moterys [28, 34].

Vincas Kudirka ypač vertino „Žiburėlį“. Tuomet, kai didelė visuomenės dalis buvo skeptiškai nusiteikusi dėl lietuvių tautos atgimimo galimybės, slapta leisto *Varpo* redakcijos žodyje Kudirka dėjo daug vilčių į jaunimo mokslą bei paramą tam tikslui: „Dvi moters tyliai, be trenksmo, įkuria draugystę „Žiburėlį“ ir trumpame laike suspėja suteikt geroką pašalpą pinigais įvairiuose dalykuose [...]. Tikiu, kad „Žiburėlis“ tas niekad neužges“ [44, 56]. Anot Petkevičaitės-Bitės, pati turėdama šiokį tokį supratimą apie mokslą, negalėjo nepastebėti, kiek gabių liaudies vaikų dėl įvairių priežasčių, o dažniausiai dėl lėšų stokos, lieka be mokslo [59, 5]. Todėl su bendraminčių pagalba ėmėsi iš esmės ir sėkmingai keisti šią būklę. Kaip nurodo tyrėjai, iki 1900 m. „Žiburėlis“ suteikė per 3000 rublių paramos pašalpoms ir stipendijoms [64, 39]. Jei ne „Žiburėlis“ nemažai būsimų garsių Lietuvos žmonių – menininkų, profesorių, rašytojų, visuomenės veikėjų – nebūtų gavę išsilavinimo. Tai rašytojai J. Biliūnas, Žemaitė, menininkai Adomas Varnas, Juozas Zikaras, Kipras Petrauskas, filologas Kazys Būga, miškininkas Povilas Matulionis, medikai P. Avižonis, V. Kudirka, inžinierius Ernestas Galvanuskas ir daugelis kitų. Vėliau, pasikeitus aplinkybėms, „Žiburėlis“ 1906 m. buvo legalizuotas ir, prisidėjęs kitiems, gyvavo iki pat 1940 metų, o jo išmokslintų jaunuolių skaičius vis labiau augo. Jau gerokai vėliau, 1923 metais, Juškytei buvo siūloma užimti „Žiburėlio“ Šiaulių skyriaus bendrabučio vedėjos vietą [84]. Vis dėlto veikla XX a. buvo kur kas lengvesnė, nei gūdžiais spaudos draudimo metais.

Įdomi istorija, kaip „Žiburėlis“ parėmė patį V. Kudirką. 1898 m. liepos mėnesio pabaigoje grupė inteligentų sumanė išvyką po Lietuvą – aplankyti sergantį V. Kudirką ir kelionėje su-

sipažinti su gražiomis istorinėmis Lietuvos vietomis. Kelionės dalyviai – G. Petkevičaitė-Bitė, seserys Marija ir Jadvyga Juškytės bei studentai P. Avižonis ir P. Višinskis. Savo kelionės įspūdžius Petkevičaitė-Bitė ir Avižonis yra paskelbę spaudoje [58; 53; 3]. Juškytė taip pat aprašė savo įspūdžius ir nusiuntė rankraštį Vaižganto įsteigtam Raštijos muziejui, gausiai iliustruotą 34 Višinskio darytomis nuotraukomis. Rankraštis pateko į Vytauto Didžiojo universiteto biblioteką ir gavo šifrą D443, dabar jis saugomas Vilniaus universiteto (toliau – VU) bibliotekos Rankraščių skyriuje kaip dokumentas F1-D443 (datuojamas 1899 metais). Kitas egzempliorius yra LMAVB RS – F107-81 [33]. Jis skiriasi tuo, kad jame nėra nuotraukų, tik 12 lapų teksto su korektūros ir redagavimo žymomis. Dokumente esantis prierasas nurodo, kad tai rankraščio fragmentas, išspausdintas leidinio *Mūsų senovė* IV knygoje. Šis faktas minimas ir E. Kuliešienės straipsnyje [45, 63], tačiau derėtų patikslinti: iš tiesų leidinyje spausdinami M. Čilvinaitės užrašyti Juškytės atsiminimai apie visą gyvenimą, kuriuose šiai kelionei skirtas tik nedidelis poros puslapių fragmentas [14, 608–610]. LMAVB RS saugomame rankraštyje aiškiai matyti, kad *Mūsų senovėje* publikuota tik keletas lapų, kiti perbraukti raudonu pieštuku ir nepublikuoti [33, 7–10]. Visas Juškytės kelionės aprašymas buvo išspausdintas tik 1998 m. leidinyje *Mūsų Kudirka* [29]. Palyginus paskelbtą tekstą iš VUB saugomo egzemplioriaus matyti, kad jis sutampa su saugomu LMAVB.

Kuo svarbi buvo ši kelionė? Visų pirma, Kudirkos poveikis visuomenei buvęs didžiulis. Kaip nurodo Petkevičaitė-Bitė, „nė kiek nesuklysiu, tvirtindama, kad ne greta rusų valdžios, bet viršiau rusų valdžios koncentravos mūsų šalies valdymas to didelio ligonio rankose. Jo įsakymai, „Tėvynės varpuose“ įvairiausia ir niekuomet tiesiogine forma neištariami, buvo labiau ir karštesniais jausmais pildomi, nekaip žvaigždėtų ir siūlėtų rusų caro tarnų žiauriausi paliepimai“ [58, 150–151]. O ir Juškytė antrina, kad pagrindinis tikslas buvęs aplankyti sergantį Kudirką, taip pat bekeliaujant stengtasi pažinti gražias istorines Lietuvos vietas. Be to, „rūpėjo mums susipažinti su visais pakelyje esančiais susipratusiais lietuviais, apie kurių darbus ar raštus jau žinojome, o nesusipratusiems norėjome pasirodyti, idant žinotų, kad jau Lietuvoje yra lietuvių, kurie viešai prisipažįsta lietuviais esą ir nebijo pajuokiančio „litvomano“ vardo“ [33, 2]. Juškytė ir Kudirka susitiko pirmą kartą, iki tol bendrauta laiškais – susirašinėjo lietuvių kalbos klausimais, taip pat Juškytė siuntė korespondencijas Kudirkos leistam *Varpui*, tvarkė laikraščio tekstus. Susitikimas buvo svarbus ir reikšmingas, tuo pačiu lankytojai suvokė liūdną tikrąją būklę: „Jautėme visi, kad jau daugiau nebepamatysime to mūsų dvasios galiūno, nors tokiame išsekusiame kūne“ [33, 10]. (Kudirka tepragyveno metus ir mirė 1899 m. rudenį.) Nuspręsta materialiai paremti Kudirką „Žiburėlio“ lėšomis. Kelionės metu ketinta aplankyti ir kitus inteligentus: kunigą kalbininką dr. K. Jaunių (tuo metu jo nerado namuose), svečiuotasi pas žinomą mokytoją, draudžiamos spaudos bendradarbį ir platintoją Petrą Kriaučiūną Plokščiuose, pas dr. Joną Staugaitį Šakiuose, susipažinta su kun. Aleksandru Dambrausku-Adomu Jakštu, Kaune aplankytas kunigas ir poetas Maironis, taip pat vyskupo Motiejaus Valančiaus kapas. Tad keliautojų išsikeltas tikslas suburti tautiškai apsisprendusius lietuvius, susipažinti ne vien iš raštų, bet ir tiesiogiai, parodyti visiems, kad jau yra susipratusių lietuvių, buvo visiškai įgyvendintas. Iš to, kad apie kelionę ne kartą rašyta spaudoje, kelionės nuotraukos taip pat plačiai paplitusios [25], galima daryti išvadą, kad ji turėjo didelės reikšmės tiek patiems keliautojams, tiek jų aplinkos žmonėms.

Lietuvių kalbos puoselėtoja. Draudžiamos spaudos darbuotoja. Jadvyga Juškytė ypač nusipelnė, puoselėdama lietuvių kalbą. Jau minėtąją P. Avižonį nustebino vidurio Lietuvos glūdumoje gyvenanti bajoraitė, puikiai bei taisyklingai kalbanti lietuviškai ir kitus to mokanti. Tuo metu bendrinė lietuvių kalba dar tik buvo kuriama, jos vystymąsi labai stabdė spaudos lotyniškais rašmenimis draudimas 1864–1904 metais. Tad inteligentai, apsisprendę būti lietuviais,

rūpinosi ir lietuvių kalbos gramatika. Kaip mena P. Avižonis, anuomet būdavo didžiausia retenybė, jei kas atsirasdavo teisingai arba to meto laikraščių rašyba rašas. Pirmiausia Juškytė tobulino savo lietuvių kalbos žinias. LMAVB RS F107-90 saugomi Juškytės „Lietuvių kalbos gramatikos užrašai“ [39]. Ranka rašytame sąsiuvinyje abėcėlės tvarka pateikiami sukirčiuoti žodžiai, taip pat lietuvių kalbos gramatikos taisyklės. Tiesa, neaišku, kuo remtasi šioje gramatikoje. Yra žinoma, kad iš pusbrolio klieriko Felicijono Juškevičiaus gavusi kun. K. Jauniaus paskaitų užrašus, Jadvyga juos persirašė bei platino kitiems inteligentams. Kartu su Petkevičaitė-Bite paruošė gramatiką *Lietuviškas kn. Jaunio kalbamokslis*, kurią 1897 m. hektografo būdu išleido Tartu universiteto studentai 60 egz. tiražu. Gramatika buvo parengta kunigo K. Jauniaus 1885–1892 m. Kauno kunigų seminarijoje skaitytų paskaitų pagrindu. Kadangi šią gramatiką buvo sunku gauti, netrukus pasirodė ir paties P. Avižonio *Lietuviškoji gramatikėlė* (1899) bei kitos. Beje, lietuvių kalbos klausimais daug tartasi ir su V. Kudirka, už visas gautas pamokas Jadvyga padėkojo vienintelio susitikimo metu [33, 9].

Biografijose ir atsiminimuose Juškytė pristatoma kaip spaudos darbuotoja, „Varpo“ bendradarbė, kalbos redaktorė, publicistė [63; 12, 92; 8, 583]. Atsiminimuose pati nurodo vos 30 savo darbų bibliografinius duomenis [21, 76]. Tai gana kuklu. Taip atsitiko todėl, kad straipsnių ji dažniausiai nepasirašydavo. Mat pačiai autorei atrodė nesvarbu, be to ir nesaugu. LMAVB RS F107-93 saugomas visas pluoštas – 65 lapai tekstų, pavadintas „Juškytės kūryba“ [38]. Čia yra jos pačios sukurtų, taip pat jos ranka perrašytų nežinomų asmenų tekstų, pavyzdžiui, „Zdrast“ [38, 38] buvo išspausdintas [25]. Pagal galimybes pavyko nustatyti tik kelis ankstyvuosius publicistinius darbus, pasirašytus *N* arba *Širšė*. Vos pora darbų iš 1895 metų, kiti publikuoti apie 1900 metus. Spaudos draudimo laikotarpiu būtų 16 publikacijų. Kai kurios iš jų – tarsi studijos ar kultūros istorijos tyrimų bandymas, pavyzdžiui, „Lietuvystė XIX amžiuje iki lenkmečiui arba uždraudimui spaudos“, „Erškėčių kelias“ [14, 617; 25]. Jie skirti kultūros veikėjams, lietuviybės puoselėtojams, atgimimo pirmtakams. Kita publicistika – laiškai redakcijoms ar vietos gyvenimo kronika. Jie taip pat suteikia svarbios informacijos apie to meto realijas. Be to, be straipsnių rašymo, Juškytė atlikdavo redakcinius darbus: atrinkdavo straipsnius spaudai, juos redaguodavo bei siųsdavo į Tilžę. Ir vėliau ji buvo žinoma dėl savo redagavimo ir korektūros darbų. Ne veltui žymus kalbininkas J. Jablonskis norėjo matyti ją „Vilniaus žinių“ bendradarbe [27, 398].

Kaip nurodo pati Juškytė, ji susirašinėjo ir su Vaižgantu, kuris jos rankraščius dėdavo į *Tėvynės sargą* dažniausiai nenurodydamas autorystės [21, 76]. Regis smulkmena, bet ji leidžia gerokai paankstinti Juškytės ir Vaižganto bendradarbiavimą, mat Vaižganto korespondencijos tyrėjai laikosi nuomonės, kad jis tik vėlyvuuju gyvenimo laikotarpiu palaikė ryšius su Juškyte. Pasak A. Kučinskienės, korespondencijos su Juškyte išlikę nedaug, susirašinėjama buvo negausiai, tik XX a. 3 dešimtmečiu, kai jis rinko biografinę ir bibliografinę medžiagą [43, 209]. *Tėvynės sarge* rasta ir Juškytei priskirta 6 publikacijos [25]. Iš tiesų turėtų būti daugiau, nes mėgstama pasirašinėti slapyraide *N* naudojosi nemažai rašytojų, o tai apsunkina autorystės nustatymą. Taip pat ji pasirašinėjo *J* arba *JJ* bei *Širšė*. Šis slapyvardis buvo sugalvotas bendramintės Petkevičaitės, pasirašinėjusios *Bite*. Anot atsiminimų, Gabrielė taip paaiškino pasirinkimą: „Aš trumpa drūta – Bitė, tu ilga plona – būk Širšė“ [21, 75]. Pastarasis slapyvardis buvo kur kas retesnis.

Reikėjo nemažai ryžto ir išmonės ne tik paskelbti straipsnius, bet ir organizuoti uždraustuosios spaudos pargabenimą bei platinimą Lietuvoje. Išlikęs neįtikėtino drąsumo liudijimas, kaip po pirmojo lietuviško spektaklio Palangoje 1899 m. Juškytė suorganizavusi, kad draudžiamą spaudą pro žandarus į Plungę pargabentų ne kas kitas, o kunigaikštis Mykolas Oginskis [54, 49–50]. Sėkmingos baigties nesitikėta, tačiau misija pavyko ir spauda pasiekė Lietuvą. Tam ypač pasitarnavo platus artimųjų, giminių, pažįstamų ir bendraminčių ratas, kuriais rizikuota dėl paties kilniausio tikslo – liaudies švietimo, lavinimo, kultūrinimo.

Asmenybės paveikslas laiškuose. Skaitant ano meto veikėjų biografijas, prisiminimus, laiškus matyti, kad XIX a. pabaigos lietuvių inteligentai buvo vienas su kitu glaudžiai susiję giminystės, kaimynystės ar bendrų interesų ryšiais. Yra kelios kertinės asmenybės, per kurias susyja ir likusieji inteligentai. Viena žinomiausių centrinių tautinio atgimimo figūrų – Petkevičaitė-Bitė. Užmezgusi ryšius su ja, Juškytė pamažu pateko į „veikimo“ lauką.

Pasklaidžius to meto korespondenciją, aiškėja, kaip plėtėsi inteligentų gretos. Bent keliuose savo laiškuose Višinskiui, Žemaitė rašo apie bendradarbių plėtimo ratą. Kaip liudija Višinskis savo 1898 m. vasario mėn. laiške iš Jaltos Žemaitėi, jis tapo tarsi tarpininku tarp to meto moterų inteligentų – Petkevičaitės-Bitės prašymu, Žemaitė turėjo nusiųsti Juškytės adresą Višinskiui, kad šis savo ruožtu perduotų S. Matulaičiui [81, 319]. Pasak literatūrologų, Višinskis atvedė į didžiąją kūrybą lietuvių literatūros klasikes, taip pat bendravo kone su visomis to meto inteligentėmis, tarp jų ir Juškyte [62, 202]. Pabrėžiama, kad Višinskio korespondencija su moterimis gausesnė nei su vyrais, o žvelgiant į Višinskio veiklą, „sykiu randasi galimybė šiek tiek užčiuopti ir bendresnius dalykus: lietuviškojo elito formavimąsi“ [71].

Kokia gi Juškytė kitų korespondencijoje? Ką apie ją kalba, kaip vertina, kokie adresatų tarpusavio ryšiai? Į daugumą šių klausimų galima atsakyti pažvelgus į amžininkų laiškus. Tik jų panaudojimą apsunkina tai, kad pati Juškytė laiškų nesaugojo, dažniausiai išlikę jai adresuoti laišškai arba apie ją kalbantys trečiųjų asmenų laišškai.

Galima išskirti kelis adresatus, pirmiausia tai Petkevičaitė-Bitė bei Žemaitė, taip pat jų laišškai kitiems asmenims, kuriuose kalbama apie Juškytę. Ypač išsiskiria laišškai Višinskiui – Žemaitės, Petkevičaitės-Bitės, Biliūno, Šatrijos Raganos – juose minima ir Juškytė. Pabandžius sudaryti publikuotų laiškų sąrašą, galima konstatuoti, kad nemažai išlikę laiškų, adresuotų Juškytei, tačiau jie ne tautinio atgimimo laikotarpio, o žymiai vėlesni [25]. Daugiausia žinių teikia Višinskio laišškai įvairiems asmenims, kuriuose kalbama ir apie Juškytę. Kaip pastebi tyrėjai, Višinskio laikas nebuvo palankus išlikti korespondencijai. Todėl nėra daug išlikusių laiškų Juškytei ir kitiems [81, 241].

P. Višinskio [81, 525], J. Jablonskio [27, 166], J. Biliūno [9] laiškuose bei laiškuose A. Janulaičiui [34] kalbama apie einamuosius įvykius, pavyzdžiui, Juškytės vadovėlio rengimo ir spausdinimo darbus, prašoma jį atsiųsti [9, 417]. P. Višinskio [81, 105–107, 351; 62, 278], J. Jablonskio [27, 26], Šatrijos Raganos [74, 127, 131, 174] laiškuose aptariami literatūros kūriniai, jų vertinimai. Petkevičaitės-Bitės–Juškytės korespondencija, kaip jau minėta, vėlesnio laikotarpio, daugiausiai tai sveikinimai švenčių progomis [57, 135–524]. Dalis tyrėjų viliasi, kad medžiagos apie Žemaitę [47, 488] ar Petkevičaitę-Bitę [60] būtų galima rasti to meto veikėjų, tarp jų ir Juškytės epistoliniame palikime, saugomame rankraštynuose. Pamažu, grįžtant išėivijos archyvams bei juos pertvarkant, kai kurios spragos užsipildo, kai kas atsiranda iš naujo, pavyzdžiui, Višinskio ir kitų korespondencija Jurgiui Šauliui Klaipėdos universiteto bibliotekoje [72, 111, 114] ar Juškytės korespondencija J. Šliūpui [70, 231]. Kiti mano, kad parengus Vaižganto laiškų publikacijas, taip pat turėtų paaiškėti įdomių dalykų, be abejo, atsirastų ir Juškytės laiškų [43, 209]. Pabrėžiama, kad tebėra aktualus siekis egodokumentus pritaikyti siauresnės tyrimų problematikos poreikiams, t. y. juos vertinti kaip tam tikrą tyrimų priemonę. Pavyzdžiui, tai būdinga lyčių ar tautinio atgimimo studijoms [49, 14]. Dauguma laiškų atrinkti skelbti dar XX a. viduryje, kuomet režimo ideologija ribojo jų parinkimo galimybes. Taip pat egodokumentų paiešką kai kuriuose rankraštynuose apsunkina jų bibliografinių aprašų specifika, kai katalogo kortelėse informacija nedetalizuojama [13, 170]. Nemažai dokumentų dar laukia tyrėjų dėmesio.

Jau gerokai vėliau savo atsiminimuose Juškytė yra užsiminusi apie turėtus daugybę J. Basanavičiaus, V. Kudirkos, P. Višinskio laiškų. Basanavičiaus laišškai buvę ilgoki, Kudirkos – trumpi,

Višinskio labai ilgi [21, 92]. Tačiau, bijodama kratų, dar spaudos draudimo laiku juos sudeginusi, siekdama išvengti nemalonumų. Keliolika laiškų išlikę VUB: F487 šiandien saugomas Višinskio laiškas Juškytei, patekęs iš VDU kaip Juškytės archyvo dalis, keli Vaižganto laiškai, taip pat VUB F1-E86 Juškytės laiškai Višinskiui (1899–1902), patekę iš VDU. Tai dar sykį paryškina faktą, kad laikmetis nebuvo palankus išlikti korespondencijai. Keletą Juškytės bei jai adresuotų laiškų galima rasti ir LMAVB, tačiau jie vėlesnio laikotarpio – XX a. pirmos pusės. Jie bus aptarti vėliau.

Tautosakos darbai. Kita plati veiklos sritis, vienijusi ano meto inteligentus – tautosakos rinkimas. Dar 1899 m. J. Basanavičius per spaudą kreipėsi į visus žmones, galinčius rengiamam antrajam pasakų tomui tinkamai užrašyti ir atsiųsti tautosakos. Tautosakos svarba nurodoma kreipimesi: „Kol mūsų proseniai neturėjo raszto, nemokejo savo mislis iszreikszi ant popieros, sudėdavo dainas ir pasakas ir perduodavo jas kitų atminčiai, taigi dainos ir pasakos yra tai pirmutinė, brangi dalis mūsų lietuviszkos literaturos“ [17]. Kartu J. Basanavičius pabrėžė, kad svarbu ne tik *kas*, bet ir *kaip* užrašyta: prašoma fiksuoti kiekvieną kūrinį ant atskiro lapo, būtinai nurodant, kas, kada, iš kur pateikė informaciją, kas užrašė [7, 712–713]. Į šį ir kitus raginimus rinkti tautosaką atsiliepė dauguma tautiečių. J. Basanavičius savo parengtų pasakų knygoje įvardija tautosakos rinkėjus, tarp jų už atsiųstas pasakas labai dėkoja Jadvygai Juškytei, kun. Jonui Žilinskiui-Žiliui, Kostui Stikliui ir kitiems [5, 3]. Perleidžiant rinkinį *Lietuviškos pasakos yvairios*, nustatyta, kad jame spausdinamos devynios Juškytės užrašytos pasakos (Nr. 76–84), taip pat minima, kad, paveikus Juškytei, pasakas rinko Žemaitės dukra Pranė Žymantaitė Pernaravoje bei Teklė Augustinavičiūtė Rozalime [66, 9]. Apie Basanavičiui siųstą tautosaką liudija pasakos „Eglė Žalčių karalienė“ variantas, išspausdintas *Lietuviškų pasakų yvairių* 2 tome (1904), taip pat studijoje „Vilnius lietuvių dainose“ (1923) cituojama Juškytės užrašyta daina [7, 514].

Šiandien tyrėjai yra paskelbę apie išskirtinį rašytojų indėlį renkant tautosaką XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje, kur minimas ir Juškytės vaidmuo [41; 65]. Juškytė su Žemaitės dukra Prane XIX a. pabaigoje užrašė keletą pasakų Pernaravoje, vėliau Juškytė siuntė tautosaką Basanavičiui, Lietuvių mokslo draugijai, dar vėliau, XX a. 3 dešimtmetyje, – Vaižgantui [41, 19, 23; 6, 351; 65, 319]. Rankraštynuose fiksuojami Juškytės rinktos tautosakinės medžiagos fragmentai, pavyzdžiui, LMAVB RS F12-3127 saugomi Joniškėlio parapijoje XIX a. pabaigoje Juškytės užrašyti vabzdžių, žuvų, grybų, augalų pavadinimai, liaudies papročių aprašymai [37], taip pat F107-92 randame įvairiu metu užrašytų pasakų [51]. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekoje saugomas K. Drąsutavičiaus ir Jadvygos Teofilės Juškytės tautosakos rinkinys LMD I 1035, taip pat Juškytės pasakos LMD I 896 bei Jadvygos Teofilės Juškytės tautosakos rinkinys LMD I 1034. Didelis dainų rinkinys „Dainos surinktos“ (1893) saugomas ir Vilniaus universiteto bibliotekoje F1-D973. Šlapelių fonde VUB RS F119-63 yra Juškytės surinktos tautosakos su LMD spaudu.

Juškytė spaudai parengė ir leidinėlių *Dainų dainelės* (Vilnius, 1906) [16]. Knygelė sudaryta iš dviejų dalių. Pirmojoje spausdinamos dainos iš kunigo ir tautosakos rinkėjo Adomo Juškevičiaus rinkinių (p. 3–60), antrojoje dalyje „Keleta mūsų dainių dainų“ (p. 61–98) pateiktos XIX a. poetų eilės: kun. A. Baranausko, kun. A. Strazdelio, kun. A. Vienožinskio, S. Valiūno, Simono Stanevičiaus ir Dionizo Poškos, K. Sakalausko, Maironio ir kitų.

Ne veltui Juškytė dažnai vadinama tautosakininke. Tautosakos svarbą ir reikšmę tautiškuo ugdymui gražiai nusakė J. Basanavičius, o jo įkurtoji Lietuvių mokslo draugija tautosakos rinkimą ir išsaugojimą laikė vienu svarbiausių savo uždavinių, kuris nebūtų pavykęs be tinkamų darbininkų. Surinktais tautosakos lobiais iki šiol remiasi tyrėjai.

Jadvyga Juškytė – rašytoja, vertėja ir pedagogė. Norą susipažinti, susirašinėti su Juškyte, G. Petkevičaitė-Bite, Marija Pečkauskaite išsakė ir rašytojas J. Biliūnas savo 1903 m. laiške Višinskiui [9, 130]. Pamažu bendraminčių ratas plėtėsi. Pagrindinė ašis – Petkevičaitė-Bitė su Višinskiu. Dvarelyje Puziniškyje 1903 m. vasarą rinkosi visos Lietuvos inteligentai. Pagal galimybes pas Petkevičaitę-Bitę svečiuodavosi besikuriančios inteligentijos atstovai. Čia vasarojo Marija Piaseckaitė (būsima Šlapelienė) iš Vilniaus, kur sutiko kitas tautinio atgimimo veikėjas, taip pat ir Juškytę [47, 283]. 1903 m. per Višinskį susipažinusi su Vladu Putvinskiu, Juškytė iškeliavo į Šilo Pavėžupį mokytį pastarojo žmonos Emilijos ir jos seserų Gruzdyčių, pas kurias gyvendama Jadvyga turėjo dar daugiau galimybių palaikyti ryšius su inteligentija. Tuo metu *Varpo* ir *Ūkininko* redakcijos buvo įsikūrusios pas Putvinskį. Juškytei irgi teko imtis darbų: rengti straipsnius, taisyti korektūras, pasirūpinti straipsnių gavimu bei paruoštų spaudai nugabenimu į Tilžę. Ji priskiriama jaunosios kartos varpininkams [62, 18]. Tuo metu pastebimas ir unikalus reiškinys – Višinskio Akademija [62, 90–96]. Pačioje XX a. pradžioje, dar tebesitęsiant spaudos draudimui, Višinskis subūrė lietuvių rašytojus ir jiems prijaučiančius žmones. Pasak tyrėjų, tai ypatingas švietėjo darbas, išskirtinis ir mūsų kultūroje neturintis analogų. Vienintelis mokytojas buvo pats Višinskis, kuris neakivaizdiniu būdu, dažniausiai laiškais, kontaktavo su bendraminčiais. Tik retai buvo susitinkama ir bendraujama gyvai, žodžiu. Šioje literatūros Akademijoje dalyvavo šiandien žinomi rašytojai, taip pat – bandę jais tapti: Žemaitė, Šatrijos Ragana, Lazdynų Pelėda, Pranas Vaičaitis, J. Biliūnas, G. Petkevičaitė-Bitė, Vanda Didžiulytė, Jurgis Smalstys-Smolskis, Konstantinas Jasiukaitis, Vincas Mickevičius-Kapsukas, Jonas Krikščiūnas-Jovaras, J. Juškytė ir kiti. Kai kurie Akademijos dalyviai netapo rašytojais, bet jų vaidmuo ne mažiau svarbus – tapo skaitytojais, kuriems irgi buvo reikalingas ugdymas, tobulėjimas. Iš gausios korespondencijos matyti, kaip buvo sutiktas vienas ar kitas kūrinys, kaip buvo skatinama rašyti ne tik Žemaitė, bet ir Juškytė. Atsiskleidžia įdomus dalykas, kad vienu metu Juškytės apsakymai ir vaizdeliai ėjo vienoje gretoje su Šatrijos Raganos, Lazdynų Pelėdos kūriniais, o kai kada jie buvo netgi labiau vertinami. Pavyzdžiui, iš 1898 m. Žemaitės laiško Višinskiui aiškėja, kad Juškytės apsakymas „Ubagė“ visiems patiko, kas tik skaitė, nes „daug mislių sukelia ir abelnai gražiai išsižiūri“, tą patį vakarą aptarimui pristatyta Lazdynų Pelėdos „Viens iš daugumos“ buvo įvertinta kaip „daug blogesnė, kad ir ilgesnė“, o planuotas aptarti Žemaitės kūrinys iš viso nebuvo pristatytas [82, 98]. Šatrijos Ragana viename savo 1901 m. laiškų Višinskiui prasitaria, abejojanti savo kūrybiniais gabumais, tuo tarpu „pana Jadvyga laiminga: dirba daug gero... pavydžiu!“ [74, 127–128]. Literatūros tyrėjai taip ir apibūdina Juškytę: kad į lietuvių literatūrą ji įėjo „P. Višinskio paskatinta“ [24, 486]. Ji taip pat įtraukta į Vaclovo Biržiškos parengtą *Lietuvių rašytojų kalendorių* [23, 93] bei išskirta kaip XX a. pradžios vaikų rašytoja [2, 182–183]. J. Juškytė pristatoma kaip didaktinės prozos vaikams atstovė, pabrėžta, kad jos kūriniai pasižymėjo sklandžia ir taisyklinga kalba. Ji žinoma ne tik dėl grožinės kūrybos, pedagoginės literatūros, bet ir kitų darbų.

Būtent dėl lietuvių kalbos mokėjimo bei tikslo padėti mokytis kitiems atsirado Juškytės parengta originali maldaknygė. Inteligentai atkreipė dėmesį, kad Katalikų Bažnyčia galėtų pasitarnauti lietuvybei, tačiau spaudos draudimo metu vyravo Prūsiose leidžiamos maldaknygės, jos būdavo perspausdinamos iš senųjų, pastarosiose vyravo daug barbarizmų ir svetimybų [14, 617]. Galiausiai G. Petkevičaitė-Bitė, P. Avižonis, P. Višinskis, Liudas Vaineikis nutarę, kad reiktų naujos maldaknygės, kurioje būtų maldos už tėvynę, be to, parašyta taisyklinga lietuvių kalba. Tačiau neatsirado norinčių ir galinčių tokio darbo imtis, tad visi nutarę, jog Juškytė busianti tam tinkama. Kaip ji pati nurodo, „bėdos tekusi“ ėmėsi darbo. LMAVB RS Literatūrinių rankraščių kolekcijos fonde F29-487 saugomas maldaknygės rankraštis egzempliorius *Maldų knyga*, parašytas 1904 metais, su buvusio saugotojo – Šiaulių „Aušros“ muziejaus – spaudu [36]. Sąsiuvinuose surašytoje rankraštinėje maldaknygėje matyti, kad Juškytė panaudojo senąsias

M. Valančiaus, M. Daukšos, taip pat Maironio, A. Baranausko maldas, ištaisė kalbą, suredavo ir įteikė spaudai. Kai kurias maldas sukūrusi pati, pavyzdžiui, „Šaukimas prie Viešpats per šv. Antano užtarimą“. Šią maldaknygę aprobavo Vilniaus vyskupas Edvardas von Roppas 1905 m. birželio 8 dieną, Varmijos vyskupas A. Thiel Fromborke 1904 m. spalio 29 dieną bei patvirtino sekretorius Sadovskis Vilniuje 1905 birželio 8 dieną. Juškytės parengtą maldaknygę *Sveika Marija* 1906 m. išleido ir išspausdino „Vilniaus žinių“ spaustuvė Vilniuje net 12 000 egzempliorių tiražu [73]. Su maldaknyge galima susipažinti taip pat ir virtualioje erdvėje. Ši maldaknygė atsirado ne tiek dėl religinių, kiek dėl tautinių paskatų. Juškytė – plačių pažiūrų asmenybė, suderinusi savyje rašytojos, tautosakos rinkėjos, publicistės, vertėjos, vadovėlių autorės talentus, dirbusi tą darbą, kurio visuomenei labiausiai trūko.

Literatūros tyrėjų išskiriamas ir kitas Juškytės nuopelnas – dramaturginių kūrinių vaikams vertimai į lietuvių kalbą. Jie taip pat atsirado iš poreikio bei būtinybės. Taip jau sutapo, kad Juškytei teko nemažai prisidėti organizuojant pirmojo lietuviško spektaklio „Amerika pirtyje“ pastatymą ir netgi jame netikėtai suvaidinti Bekampienę (premjera įvyko 1899 m. Palangoje)¹. Šis spektaklis tapo lietuvių teatro pradžia. Apie jį Juškytė vėliau prasitarusi: „Pradžioje mūsų scenoje vaidino „Ameriką pirtyje“, [...] „pirty“ ir „pirty“, be galo be krašto. Kai jau ta „pirtis“ per gerklę išlindo, G. Petkevičaitė ir Žemaitė parašė „Velnias spąstuose“. Šokau ir aš į talką...“ [14, 619]. Juškytė vertė nemažai prozos, poezijos, taip pat dramos kūrinių. Tai liudija Juškytės išversti ir parengti *Scenos vaizdeliai* (Vilnius, 1912, 2 d.) [67]. Pirmojoje dalyje šie kūriniai: B. Gorcevičiaus „Inteligentas“ bei „Meilės parodijos“, taip pat L. Rydelio „Iš geros širdies“; antrojoje dalyje A. Steenbucho „Ką gi dabar“, „Vyresnysis angliakasys“ ir „Priblindais“ bei J. A. Hertzo „Sielų sąjunga“. Šie kūriniai iš pradžių pasirodė *Viltyje* (1911–1912), vėliau išleisti atskiromis knygelėmis – pirmoji dalis 2 400 egzempliorių, antroji – 1 000 egzempliorių tiražu [25].

LMAVB RS fonduose saugoma ir daugiau Juškytės vertimų, pavyzdžiui, F107-88 randame nespausdintų nemažos apimties (53 lap.) Levo Tolstojaus kūrinių: „Kiek žmogui žemės reikia“, „Pasaka apie Joną Kvailį ir du jo broliu: Simą kareivį ir Tada Pilvazą“, pažymėtą 1887 m. data, o F107-80 saugomas 16 lapų jau minėtas „Vyresnysis angliakasys“ – prancūziška drama, Juškytės XX a. pradžioje versta iš rusų kalbos. „Asmeninių archyvų sąrašuose“ (F12-970) minima, kad VDU RS fonde saugoti Juškytės rengti Marijos Konopnickos (Maria z Wasilowskich Konopnicka) ir kitų lenkų rašytojų veikalėlių vertimai (1936 m., 171 lap.) [1, 20]. Viename tautosakos rankraštiniame rinkinyje F107-92, pavadintame „Pasakos. Užrašytos J. Juškytės ir nežinomų asmenų“, yra Juškytės išverstas Liudviko Jucevičiaus kūrinys „Jurata“ [51, 71–107]. Tai legenda apie Jūratę ir Kastytį, spėjama, sukurta arba papasakota L. Jucevičiaus, pirmą kartą į lietuvių kalbą išversta Juškytės, vertimas skelbtas periodinėje spaudoje [25]. Šio kūrinio motyvas žinomas ne tik Lietuvoje, bet ir kaimyninėse šalyse, o siužetas buvo ypač populiarus romantizmo laikotarpiu, tad spėjama, jog tai ne liaudies kūryba, o poetų darbo vaisius. Graži legenda neabejotinai turėjo ir tebeturi įtakos asmenybėms formuotis.

Laikui bėgant, Juškytė perėjo prie pedagoginio darbo bei vadovėlių rengimo. Pradėjusi mokytojauti dar ankstyvoje jaunystėje, pamažu plėtė žinias. Kaip namų mokytoja Juškytė apie 1901 m. nuvyko pas teismo pirmininką Kazimierą Drąsutavičių į Irbitą (Permės gub.). Jis buvo žinomas draudžiamos spaudos bendradarbis, palaikęs ryšius su P. Višinskiu, Silvestru Baltramaičiu, J. Juškyte. Čia ji mokė vaikus lietuvių kalbos, padėjo parengti hektografuotą botanikos žodynėlį lietuvių, rusų, lenkų kalbomis. Vėliau teisininkas parašė prakalbą Juškytės *Vaikų skaitymėliams* (Vilnius, 1905), kurie parengti bemokant K. Drąsutavičiaus vaikus, tačiau knygoje jos

1 LMAVB gali didžiuotis, turėdama šio spektaklio aktorių ir rengėjų nuotraukos originalą, – tiesa, ne Juškytės, o A. Janulaičio fonde F267-2862.

pavardės nėra [14, 612; 79]. LMAVB RS F107-77 randame šios knygos rankraštį – „J. Juškytės paruošta medžiaga skaitymo vadovėliui“ [68]. Tai rankraštinis XX a. pradžios tekstas, surašytas sąsiuvinuose, nemažos (183 lap.) apimties. Savo atsiminimuose 1937 m. Juškytė mini, kad *Vaikų skaitymelių* rankraštis esąs Šiaulių „Aušros“ muziejuje, o kitas egzempliorius, pasirašytas K. Drąsutavičiaus, yra Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekoje [21, 97]. Tikėtina, jog būtent pastarasis egzempliorius ir atiteko LMAVB. Be to, sąsiuvinis dar turi aplanką, ant kurio, kaip ir ant kai kurių kitų dokumentų, ranka pieštuku užrašyta „Iš J. Juškytės archyvo“.

Ketinta išleisti ne vieną vadovėlį. Laiškuose Višinskiui Juškytė papasakojo apie numatomus darbus: „Mane prikaltėjo „chrestomatiją“ rašyti trijose knygose, pirmą mažiems vaikams, antrą didesniems iš gamtos mokslo, trečią – gi iš mūsų raštenybės, kad tiktų paaugusiems“ [21, 611; 81, 77]. Kitur vėl tariamasi dėl medžiagos dėstymo, kuris kūrinielis labiau tiktų antrai ar trečiai daliai [14, 613]. Taip pat Višinskis rūpinosi ir leidybos procesu – kiek galėtų kainuoti, kaip gauti cenzūros leidimą [14, 612; 81, 525]. Su J. Jablonskiu Juškytė konsultavosi dėl tam tikrų žodžių vartojimo lietuvių kalboje, kad *Vaikų skaitymelių* tekstai būtų suprantami ir taisyklingi, taip pat su kalbininku tartasi, verčiant draminius kūrinius [27, 26, 166]. Šiandien sunku įsivaizduoti, kokiomis sąlygomis teko dirbti. Juškytė, gyvendama toli Rusijoje, rengdama skaitymo knygą susidūrė su medžiagos trūkumu. Nors galėjo naudotis didžiule šeimininko biblioteka, buvo atsiėžusi reikalingos literatūros, vis tiek berengiant iškilo nenumatytų kliūčių. Viename laišku Višinskiui, Juškytė mini, kad „Petrapylėje atsiliepė koks studentas Smolskis [Jurgis Smalstys – E. P.-K.], pasiaukavęs išrašinėti viską, ko nuo jo bus reikalaujama. Jau atsiuntė keletą dainų ir teip straipsnelių iš Strazdelio, Aleknos, Giedraičio ir Koncevičės. Dabar laukiame daugiau atsiųsiant“ [14, 614]. Beje, kai po daugelio metų kraštotyrininkė M. Čilvinaitė užrašė Juškytės atsiminimus, paliko ir priedą, kad „jei būtų vietos, praverstų tuos J. Juškytės laiškus² atspausdinti, nes jie labai paryškintų J. Juškytės rašto darbų sąlygas, aplinkybes, šaltinius, patarimus, kuriais J. Juškytė naudojosi“ [21, 98]. Dabar laišakai saugomi VUB F1-E86. *Vaikų skaitymeliai* buvo parengti kaip sumanytosios chrestomatijos trečioji dalis, juos planuota išleisti K. Drąsutavičiaus lėšomis, tačiau viskas pasikeitė, jam apie 1905 m. mirus. Knyga buvo išspausdinta Lietuvoje „Vilniaus žinių spaustuvelyje“ bei plačiai naudota mokyklose.

Beje, 1905 m. išleistas Juškytės parengtas vadovėlis *Vaikų skaitymeliai* laikomas ne tik pradinėms klasėms skirta mokymo priemone, bet ir vienu pirmųjų lietuviškų geografijos vadovėlių [69, 165]. Mat čia įdėtas „Lietuvių kalbos ploto“ žemėlapis, ribos nurodytos pagal lietuvių kalbos paplitimą ir vartojimą. Su juo galima susipažinti virtualioje erdvėje [79]. Išsamiai šio vadovėlio ir žemėlapio reikšmę aptarė Vytautas Petronis [61, 247–250]. Jis pabrėžia, jog nors tai nebuvo geografijos vadovėlis, aiškiai išskirtos Žemaitija ir Aukštaitija, taip pat lietuviškos ir nelietuviškos žemės, pažymima, kad lietuviai priklausė Rusijai ir Prūsijai, tad susiformavo terminai *Lietuva* bei *Prūsų Lietuva*. Vietovardžiai parašyti taip, kaip tose vietose vartojami, išskyrus Klaipėdą (Memel) ir Tilžę (Tilsit). Juškytė Lietuvos teritorijos ribas nubrėžė, remdamasi etnolingvistiniais duomenimis, priskirdama nemažai teritorijų rytuose ir pietryčiuose, kurių kiti sudarytojai neįtraukė. Kurį laiką vyravo nuomonė, kad *Vaikų skaitymeliai* buvusi pirmoji cenzūros leista knyga, atgavus spaudą, tačiau V. Biržiška tai paneigė [14, 612].

Grįžusi į Lietuvą, Jadvyga tampa vis labiau žinoma dėl savo pedagoginių darbų. Vieneri metai pas Putvinskius atvėrė kelią pedagoginei veiklai. Įvertinta Zubovų, Juškytė buvo pakviesta pas juos. Nors ir neturėjo profesinio pedagoginio pasirengimo, ji buvo paskirta mokytojauti Zubovų išlaikomose Ginkūnų bei Gubernijos dvarų mokyklose (Kauno gub. Šiaulių apskrityje). Ginkūnų mokykloje 1905–1912 m. mokė lietuvių kalbos, istorijos, gamtos, geografijos, arit-

2 Buvo išlikę 29 laišakai P. Višinskiui, rašyti 1899–1902 metais.

metikos. Šį laikotarpį liudija nuotrauka: ant mokyklos laiptų susibūręs nemažas pedagogų ir mokinių būrys, viršuje išsiskiria Juškytė, apsirengusi balta palaidine [21, lap. 61v]. Juškytei pedagoginis darbas buvo svarbus ir reikšmingas. Laiškuose kalbama apie mokytojo darbo specifiką – svarbu ne asmeninis gyvenimas, o pasiūkoti mokiniams. Į Juškytę, kaip pedagogę, 1909 m. vasarą kreipėsi sena bičiulė Žemaitė, su prašymu padėti anūkei Elzei, mat pastaroji norinti stoti į mokytojų kursų, o tam reikia praktikos, tad teiraujamasi, gal Juškytė galėtų priimti praktikai į Ginkūnų mokyklą [83]. Panašiu klausimu dėl mokytojo darbo galimybės kreipėsi ir kita lietuvių veikėja Liudvika Didžiulienė. Iš likusio Juškytės atsakymo galima spręsti, kad prašyta sužinoti apie laisvą darbo vietą. Jadvyga rekomendavo kreiptis tiesiai į Zubovus, mat kaip tik esanti viena laisva vieta ir kuri nors iš dukterų galinti į ją pretenduoti. Tik primena, kad „darbas yra sunkus, reikalaujantis užsimiršimo savęs, mokslo metu be poilsio. Reikalaujama didelės tvarkos ir švaros mokykloje ir gerų mokslo pasekimų“. Pabrėžindama priduria, kad „jei katra iš Tamstos dukterų neišsigas, te apima liuosą vietą ir varo savo vagą kantriai“ [30, 2]. Taigi, Juškytė, nors ir nebaigusi mokslų, sėkmingai dirbo pedagoginį darbą, rengė trūkstamas mokymo priemones.

Dar Juškytė sudarė leidinį *Lietuviškieji diktantai pradedamosioms mokykloms* (Vilnius, 1907, 1000 egz. tiražas) bei kartu su mokytoju Simu Vazneliu parengė *Rašybos lavinimosi darbus* (Šiauliai, 1909, 2000 egz. tiražas). Nors jau turėjo patirties, leidžiant kiekvieną knygelę kildavo nenumatytų sunkumų. 1909 m. gegužės 7 d. laiške A. Janulaičiui Juškytė guodžiasi, kad Šiaulių spaustuvininkas Breiva³ knygelę *Rašybos lavinimosi darbai* iš pradžių sutiko spausdinti už tam tikrą kainą, vėliau paprašė didesnės sumos. Todėl knygos rengėja kreipėsi patarimo į Janulaitį: „Nutariau Tamstos, kaip žinovo tame dalyke, paklausti, kiek pigiausiai galėtų atsieiti atspausdinimas tų knygų – nes nenoriu ir jį [spaustuvininką] skriausti“ [34, 1]. Taip pat teiraujamasi dėl autorinių teisių – ar rankraštis turintis likti spaustuvėje? Mat Juškytė, turinti visą 2000 egz. tiražą, išgirdusi, kad ir Breiva parduodantis tas knygeles. Reikia manyti, kad teisininkas Janulaitis, ir pats rengdavęs spaudai knygas, davęs vertingų patarimų. Ši knygelė sulaukė labai didelio visuomenės pripažinimo, buvo teigiamai įvertinta ir pedagogų [25]. Ją taip pat galima rasti virtualioje erdvėje.

LMAVB RS F107-83 išlikęs labai įdomus laiškas nenustatytam adresatui, spėjama, leidinio *Mokykla* vadovybei arba Vadovėlių leidybos fondui, tikėtina, rašytas 1909 metais. Laiške Juškytė išsako savo nuomonę, koks vadovėlis būtų tinkamiausias: „Būtinai reikalinga mums trečiam skyriui mūsų mokyklų skaitymo knyga. Joje turėtų tilpti viskas: Lietuvos geografija [...], ir Lietuvos istorija su literatūra, statistika ir elementariškos žinios iš fiziologijos, higienos, chemijos, agronomijos [...]“. Anot pedagogės, tai turėtų būti kolektyvinis darbas. Taip pat ji numato būtinybę įdėti Lietuvos žemėlapi, kurį reiktų parengti smulkesnį, „kad visi miesteliai, sodžiai, upės, ežerai ir kalnai būtų pavadinti taip, kaip jie ant vietos vadinami“. Deja, nepavyko rasti užuominų, kad toks vadovėlis būtų buvęs parengtas. Greičiausiai J. Juškytė sureagavo į 1909 m. leidinyje *Mokykla* kilusią pedagogų diskusiją, kokių vadovėlių mokyklai labiausiai trūksta. Juolab, kad skyriuje „Žinios iš mokyklų gyvenimo“ publikuotas Juškytės straipsnelis liudija apie *Mokyklos* redakcijai išsiųstą programą bei kartu su K. Drašutavičiumi surinktą medžiagą vadovėliui [25]. Be to, pačioje 1909 m. pabaigoje kaip tik buvo paskelbtas vadovėlių rengimo konkursas.

Juškytė buvo vertinama kaip pedagogė ir lietuvių kalbos žinovė. Ne veltui, iškilus būtinybei parengti lietuvių kalbos vadovėlį, 1910 m. Jablonskis pasiūlė Čiurlionienei šiuo klausimu kreiptis pagalbos į Petkevičaitę-Bitę, Juškytę, Žemaitę, Šatrijos Raganą ir bendrai parengti skaitymo knygą žemesniųjų klasių moksleiviams [15, 45]. Minėtoji Čiurlionienės knyga, tikėtina, yra ši:

3 Tai yra Isaakas Brevda.

Albino Rimkos, S. Čiurlionienės ir P. Avižonio *Skaitymo vadovėlis* (Vilnius, 1911). Daugiau Juškytės vadovėlių nerandame.

Kai XX a. 3 dešimtmetį dėl sveikatos teko mesti mokytojos darbą, Juškytė sumanė parengti mokykloms knygelę. Pagalbos šįkart kreipėsi į seną pažįstamą iš „Žiburėlio“ laikų, taip pat žinomą spaudos darbuotoją Feliciją Bortkevičienę. Laiške paminėta ir paskata: „Norėčiau išleisti pigią ir įdomią knygutę, savo mokiniams dalinti ir paduoti jiems žiupsnį savo legendų, kurios susijungusios su Lietuvos istorija“ [20, 22]. Juškytė papasakojo apie savo sumanymą – turinti išvertusi penkias Vilniaus legendas ir padavimus, kuriuos dr. Vladislovas Zahorskis (Władysław Zahorski) surašęs iš senų kronikų. Pirmasis laiškas, rašytas 1927 m. lapkričio 18 d. [20, 22], sulaukė F. Bortkevičienės susidomėjimo. Pastaroji greit siunčia atsakymą su detaliais pavyzdžiais, kiek galėtų kainuoti, kokį popierių parinkti, koks formatas ir tiražas labiausiai apsimoka ir pataria spausdinti ne mažiau kaip 3000 egz. (išlikęs lapkričio 23 d. ant firminio bendrovės „Varpas“ blanko rašytas laiško juodraštis) [11, 3]. Beje, Juškytė norėjo, kad būtų gražus knygelės viršelis. Tam pritarė ir Bortkevičienė, tad pasiūlė, kad piešinėlį viršeliui galėtų padaryti koks meno mokyklos mokinys, tuomet bus ir gražu, ir nebrangu. Reikalai pajudėjo: jau lapkričio 28 d. sekė dalykinis antrasis Jadvygos laiškas, kuriame aptarta, kiek egzempliorių, kokio formato, kokia kaina [20, 23]. Šiame laiške atsispindi ir tai, kuo tuo metu gyveno Juškytė: „Jei užtektų man sveikatos ir gyvybės imčiau rengti ir leisti pigius vadovėlius“ [20, lap. 23v]. Deja, liga darė savo, ir vadovėliai liko tik ketinimuose. Šiame laiške yra ir dar viena svarbi žinia – Juškytė guodžiasi, kad „raštas po ligos matyti pasidarė neaiškus, kai šią vasarą spausdino mano atsiminimus „Trimite“ daugelį pridirbo klaidų, kurios vietomis prasmę iškreipė“ [20, lap. 23v] (šiaip Juškytė nemėgo kalbėti apie sveikatos reikalus, per daug nesiskundė net artimai bičiulei Petkevičaitėi-Bitei). Juškytė ne atsitiktinai susidomėjo dr. V. Zahorskio padavimais – jie liudijo apie didingą Lietuvos praeitį ir galėjo sėkmingai pasitarnauti jaunosios kartos ugdymui, galbūt tuo pačiu norėjo pagerbti neseniai mirusio gydytojo ir istoriko atminimą (V. Zahorskis mirė 1927 m. rugpjūčio 24 dieną, palaidotas Vilniaus Bernardinų kapinėse). LMAVB RS F107-86 saugomas Juškytės verstų padavimų rankraštis, kuris klaidingai datuojamas XIX a. pabaiga [22]. Rankraštis 20 lapų, redaguotas, su korektūromis, visai gali būti tas pats variantas, kuris buvo siųstas leidėjams. Apie netikslią rankraščio datą liudija faktas, kad V. Zahorskio knygelė lenkų kalba pirmą kartą buvo išspausdinta tik 1925 m. Vilniuje. Tiesa, Juškytė nurodo, kad vertė iš lenkiško 1907 m. kalendoriaus, kurio jau nebeturinti ir nebežinanti, kur gauti [20, 25]. Bortkevičienės ir Juškytės bendradarbiavimas buvo labai sėkmingas – vos po dviejų mėnesių knygelės išvydo dienos šviesą ir pradžiugino vertėją [20, 26; 46]. Juškytė paprašė rūpintis išleistų knygų platinimu bei pardavimu, be to, išsakė dar vieną pageidavimą: „Meldžiu Tamstos ir įgalioju mano vardu prašyti Švietimo Ministerijos pripažinti tuos Vilniaus padavimus mokykloms“ [20, 27]. Kiek žinoma, ši knygelė buvo populiari, ji sulaukė teigiamų atsiliepimų bei buvo pristatoma kaip tinkama mokykloms [25].

Ilgametę pedagoginę veiklą liudija ir išlikęs Lietuvos mokytojų profesinės sąjungos Kėdainių skyriaus nario bilietas Nr. 2, išduotas 1922 m. sausio 2 d. [40, 14]. Jame nurodoma, kad Juškytė dirba Pernaravos mokykloje, į mokytojų profesinę sąjungą įstojo 1921 m. lapkričio 15 dieną. Taip pat LMAVB RS F12-3080 yra dokumentas „Slaptos mokytojos-daraktorės“, kuriame pateiktos 51 kaimo mokytojų ir daraktorių biografijos, tarp jų – ir Juškytės.

Į Lietuvos pedagogikos istoriją Juškytė įėjo ne tik kaip ilgametė mokytoja, bet ir kaip vadovėlių autorė, jos parengtos mokymo priemonės sėkmingai padėjo ugdyti jaunąją kartą. Mokytojos pareigų Juškytė atsisakė, tik galutinai pašlijus sveikatai. Tuomet ėmėsi kitų darbų – tapo praėjusių dienų istorijos liudytoja.

Garbingos praeities liudytoja. Dėl ligos (paralyžiaus) nebegalėdama dirbti pedagoginio darbo, Juškytė pamažu tapo istorijos liudytoja. Iš kadaise gausaus bendraminčių rato buvo belikusios tik ilgaamžės G. Petkevičaitė-Bitė ir F. Bortkevičienė. Galima tik įsivaizduoti, kaip sunku buvo fizinės negalios kamuojamai (kaip, beje, ir jos bičiulei Petkevičaitėi-Bitei) bei atokiai gyvenančiai Juškytei palaikyti ryšius. Nepaisant to, matome, kad Juškytė toliau sekė įvykius, viskuo domėjosi. Viename laiške F. Bortkevičienei ji rašo: „Šiandien gavusi jubiliejinį „Lietuvos ūkininko“ numerį taip likau sugraudinta ir tiek jis man atsiminimų sukėlė, kad neiškenčiau nepasveikinusį Jus“ [20, 28]. Tikėtina, kad ją nepaprastai pradžiugino 1930 m. gruodžio 4 d. *Lietuvos ūkininko* 49 numeris, skirtas Didžiojo Vilniaus seimo 25-mečiui. Bent straipsniuose ir atsiminimuose dar kartą sugrįžtama į praeitį, kai, neskaičiuojant laiko ir jėgų, eita pirmyn link tikslo, siekta aukštų idealų.

Iš LMAVB saugomos korespondencijos matyti, kad į Juškytę kreipėsi ne vienas istorikas, kultūros ar visuomenės veikėjas, prašydamas padėti patikslinti faktus. Išlikę du 1931 ir 1934 m. laišakai Eduardui Volteriui apie gimtųjų Pernaravos apylinkių praeitį [18]. Matyt, profesorius turėjo mokslinių interesų. Juškytė pasakoja, kad Pernaravoje niekada nebuvo kasinėjama, nors bandymų būta. Taip pat suteikia žinių, kurie rašytojai ir istorikai savo darbuose mini Pernaravą, mat vietos žmonės ne kartą aptikę archeologinių radinių. Anot Juškytės, „tėvas anų laikų vyriausybei buvo pasirašęs, kad nei pats kasinėsiąs, nei niekam be tam tikro leidimo neduosiąs kasinėti“ [18, 3]. Iš laiško sužinome, kad tik archeologas Liudvikas Kšivickis (Ludwik Krzywicki) buvo gavęs leidimą kasinėti, tačiau, nespėjus pradėti darbų, buvo iškviestas į kasinėjimus Žemaitijoje. Taip Pernaravos apylinkės liko neištirtos. Tikriausiai Kauno miesto muziejaus direktorius E. Volteris rūpinosi tęsti pirmtako T. Daugirdo archeologijos darbus, tad pagalbos kreipėsi į Juškytę, kuri jau buvo suteikusi radinių Daugirdui. Beje, ji ir atsiminimuose plačiai pasakoja apie gimtųjų apylinkių praeitį, nurodydama, jog tai buvusi nuo senų laikų gyvenama, kryžiuočių dažnai siaubiama vietovė, ilgai išlaikiusi pagonybę [14, 435–447]. LNB RS F47-1032 taip pat išlikęs Juškytės 1928 m. spalio 5 d. laiškas E. Volteriui apie pažintį su T. Daugirdu, jam suteiktas žinias, archeologines iškasenas.

Į Juškytę buvo kreiptasi ir dėl žinių apie 1863–1864 m. sukilimą tikslinimo. Tai minima teisininko, Šiaulių „Aušros“ muziejaus kūrėjo bei veiklaus Šiaulių kraštotyros draugijos nario Boleslovo Pečkausko ir M. Čilvinaitės korespondencijoje. LMAVB RS F12-1398 saugomi trys 1937 m. Pečkausko laišakai Čilvinaitei ir F12-1346 Čilvinaitės laiškas Pečkauskui (1937-10-13). Dar 1933 metais, kuomet buvo minimas sukilimo 70-metis, „Aušros“ muziejus surengė parodą, kurią ruošdamas surinko daug medžiagos, apklausė nemažai žmonių (šiandien muziejus išsiskiria gausiaisiais sukilimo eksponatais Lietuvoje). Juškytės tėvai ir seneliai buvo prisidėję prie sukilimo, apylinkėse, taip pat Pernaravos dvare buvo sukilimą liudijančių ženklų. Dar gyva buvo iš kartos į kartą perduodama žmonių atmintis. Pečkausko ir Čilvinaitės korespondencijoje kaip tik kalbama apie 1863–1864 m. sukilėlių nuotraukas, Juškytės patikslintas žinias apie sukilimą ir Pernaravoje likusius sukilimo ženklus. Tokiu būdu Juškytė prisidėjo prie istorijos žinių detalizavimo, jų užrašymo, istorinės atminties išlikimo.

Juozas Girdvainis 1938 m. kreipėsi į Juškytę, prašydamas suteikti žinių apie E. Volterį. Aistringas bibliofilas J. Girdvainis turėjo gausią asmeninę biblioteką, palaikė ryšius su to meto inteligentais, rinko medžiagą „Lietuvių kultūros istorijai“ [50, 193]. Jis išspausdino keletą straipsnių apie E. Volterį. LMAVB RS F154-199 išlikusi J. Girdvainio surinkta medžiaga „Profesorius Eduardas Volteris“.

Juškytė ėmėsi rašyti atsiminimus: apie kunigą A. Šliūpavičių („Dar vienas blaivybės apaštalas kun. Aloyzas Šliūpavičius“), išspausdinta knygoje *Du žymiu darbuotoju Lietuvos naudai:*

Juozas Zauka ir kun. Aloyzas Šliūpavičius (Šiauliai, 1936) [25]; „Kelionė į Kudirką 1898“ (rankraštis, 1937) [33]. Suteikė žinių apie savo gyvenimą, kurias 1937 m. užrašė kraštotyrininkė M. Čilvinaitė [21]. Užrašiusi atsiminimus apie Juškytės gyvenimą, Čilvinaitė 1937 m. spalio 5 d. skaitė pranešimą Lietuvos bibliotekininkų draugijoje – tai liudija LMAVB RS F12-1326 išlikęs Draugijos pranešimas apie narių susirinkimą. Vėliau tekstas buvo paskelbtas spaudoje [14].

Krupščiai tvarkė savo pačios palikimą, kurį atidavė įvairioms institucijoms. VDU bibliotekoje buvo sudarytas Juškytės archyvas, kuriame saugota nemažai medžiagos. Archeologijos radiniais, senais daiktais, knygomis, fotografijomis ir kitais praeities atminimo ženklais Juškytė ne kartą rėmė Lietuvių mokslo draugijos Vilniuje, Lietuvių literatūros (Rašliavos) – Kaune, Kauno miesto, Kėdainių apskrities, Šiaulių „Aušros“ ir kitus muziejus bei bibliotekas. LMAVB išlikęs raštas, liudijantis paramą Kėdainių muziejui – 1923 m. rugsėjo 11 d. Kėdainių apskrities valdybos muziejaus priimtos 54 knygos įvairiomis kalbomis, taip pat daiktai, pinigai ir kita [40, 20–27]. Tuo pačiu tai buvo didelės svarbos įvykis pačiam muziejui – vos prieš metus įkurtas apskrities valdybos muziejus dar tik kūrė savo fondus, plėtėsi. Apie kadaise Kėdainių muziejuje turėtus Juškytės laiškus liudija šiandien LMAVB RS F12-43 saugomas 1909 m. birželio 14 d. Žemaitės rašyto laiško Juškytei į Pernaravą nuorašas, kuriame sena bičiulė prašė padėti jos anūkei Elzei įgyti mokytojos praktikos [83]. Dokumente nurodoma, kad nuorašą iš originalo, saugoto Kėdainių muziejuje, 1938 m. padarė tuometinis Kėdainių gimnazijos mokytojas Simas Sužiedėlis. Originalas neišliko, šis laiškas taip pat buvo publikuotas iš nuorašo⁴ [47, 79–81]. Visokeriopa parama kultūros paveldo įstaigoms buvo labai vertinama.

Gyvenimo saulėlydžiu. Teko rūpintis ir kur kas žemiškesniais dalykais. Gyvenimo pabaiga Juškytės nelepino. Ištikęs paralyžius labai ribojo bet kokias judėjimo galimybes. Nors už savo veiklą tautinio atgimimo metu Juškytė sulaukė ne vieno medalio, jai skirta pensija buvo itin kukli. Enciklopedijose nurodoma, kad už savo veiklą Juškytė buvo apdovanota Gedimino II laipsnio ordinu ir dviem Nepriklausomybės medaliais. V. Kavaliausko sudarytuose ir paskelbtuose apdovanojimų sąrašuose Juškytės pavardės nėra. Galbūt taip nutiko, nes suteiktus ordinus ir medalius teko įsigyti, sumokant tam tikrą sumą, o sunkiai besivertusiai ir fizinės negalios kamuojamai Juškytei bet kokios išlaidos buvo papildomas rūpestis ir ji tiesiog neatsiėmė apdovanojimų? Kai kurie LMAVB išlikę dokumentai liudija sunkius paskutinius metus. Pirmiausia, jai teko kovoti dėl protėvių valdytos žemės. Kaip liudija LMAVB RS F54-956 išlikęs dokumentas, dar 1920 m. Juškytė kreipėsi į Vyriausiąją komisiją kariškiams žeme aprūpinti, Steigiamąjį seimą bei *Lietuvos žinių* redakciją, prašydama, kad skiriant žemes kariškiams „nebūtų nuskriausti tie, kurie toms žemėms turi tam tikras teises“. Mat 1920 m. liepą parengtas ir 1922 m. vasario 15 d. Seime priimtas Žemės reformos įstatymas numatė palikti ne daugiau kaip 80 ha žemės, kitą paimti į žemės fondą ir suteikti pirmiausia savanoriams. Sprendimas nusavinti dvarų žemes Juškytę palietė tiesiogiai, ji neteko daugumos protėvių valdytų žemių [40, 4]. Kaip žinome iš atsiminimų bei likusių dokumentų, išliko nuoskauda, netekus didesnės dalies žemių bei pastatų [40, 1–6]. Beje, nors Juškytė su Petkevičaitė-Bite buvo artimos bičiulės, vos vieną kartą laiškuose randame užuominą – prašoma pagalbos: gal pavyktų užtarti seserį Mariją ir jai netektų prarasti namų [57, 416]. Mat Petkevičaitė-Bitė buvo prezidento žmonos Sofijos Smetonienės krikšto motina bei artima giminaitė. Tai vienintelis tokio pobūdžio pagalbos prašymas, ir tai ne sau.

Išlikęs Juškytės 1936 m. gruodžio 8 d. atvirlaiškis VDU bibliotekos sekretorei Elenai Eimaitytei atspindi sunkią materialinę būklę [19, 5]. Juškytė prašo nueiti į Finansų ministeriją ir pasiteirauti, kodėl užlaikoma ir taip nedidelė vos 36 litus siekianti pensija, mat dėl ligos ir

4 Kiek teko domėtis, Kėdainiuose rankraščių, susijusių su Juškyte, nėra.

žiemos meto pati Juškytė negalinti išvažiuoti susitvarkyti reikalų.

Vėliau Juškytės padėtis dar pablogėjo: 1942 m. vietos gyventojas Juozas Pečiulis kreipėsi į Pensijų pašalpų skyrių dėl jos prastos būklės – ji serganti, nebegalinti rašyti, tad prašoma tarpininkauti gaunant naują pensijų knygelę, nes pensijos talonai jau praėjusiais metais pasibaigę [78]. Taip pat prašoma peržiūrėti ir pagal galimybę padidinti pensiją. Tačiau karo laikas buvo itin nedėkingas tokiems reikalams. Nudirbusi didžiuosius darbus, Juškytė tyliai nuėjo į užmarštį. Išskirtinės buvo nebent laidotuvės – nepaisant pasikeitusių politinių aplinkybių, atiduodant pagarbą iškiliai asmenybei ir jos nuveiktiems darbams, Juškytė 1948 m. palaidota Pernaravoje su šaulės uniforma.

Jadvygos Juškytės palikimas LMAVB.

Kas liko iš VDU saugoto Juškytės archyvo? LMAVB RS F12-970 saugomas 1930 m. Asmeninių archyvų iš Kauno universiteto bibliotekos sąrašas, kurio dvidešimtajame lape yra surašytas Jadvygos Juškytės archyvo turinys (abėcėlės tvarka, žiūrėti priedą) [1, 20].

Beveik viskas atiteko VUB, o LMAVB yra keliolika dokumentų, keli su įrašu „Iš Juškytės archyvo“. Personalinis Juškytės fondas F107 buvo išskirtas iš bendro Kauno Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekos *varia* (F12). Šiame, taip pat kituose fonduose išlikę įdomios medžiagos, leidžiančios patikslinti Juškytės gyvenimo ir veiklos epizodus. Yra laiškų, rankraščių, rinktos tautosakos fragmentų, kai kurių asmeninio pobūdžio dokumentų. Jie buvo aptarti anksčiau. Iš egodokumentų – labai vertingi laiški. Jų nėra daug. Dėl laikmečio įvykių išliko vėlesnio laikotarpio – XX a. 3–4 dešimtmečių susirašinėjimas. Žvelgiant chronologiškai, F 94-13/11 randame du 1905–1908 m. laikotarpio Juškytės atvirlaiškius L. Didžiulienei, kurių viename detalai pasakojama apie mokytojo darbo specifiką. Prie ankstyvesniųjų galima priskirti ir 1909 m. Žemaitės laiško Juškytei nuorašą (F12-453), kuriame taip pat teirautasi apie mokytojo darbą. F267-533 yra du 1909 ir 1914 m. Juškytės laiški A. Janulaičiui, kurių pirmajame aptariami jos knygelės *Rašybos lavinimosi darbai* leidybos klausimai, o antrajame kalbama apie dvaro reikalus. Su spaudos leideja F. Bortkevičiene 1927–1930 m. bendradarbiauta knygų leidimo klausimais, taip pat ir asmeniškai. Juškytės korespondencija bei laiškų jai juodraščiai išlikę Bortkevičienės personaliniame fonde F192-57, F192-43. Su prof. E. Volteriu 1931 ir 1934 m. Juškytė bendravo, tikslindama žinias apie Pernaravos apylinkių praeitį. F12-456 saugomas 1936 m. laiškas VDU bibliotekos darbuotojai E. Eimaitytei atspindi Juškytės gyvenimo sunkumus. Išlikę 1937–1938 m. Juškytės laiški kraštotyrininkei Marijonai Čilvinaitei, o F12-1398, F12-1377, F12-1346 fonduose saugomi 1937 m. Šiaulių Aušros muziejaus bendrabarbio B. Pečkausko ir Čilvinitės laiški, kuriuose minima ir Juškytė, daugiausia kalbama 1863–1864 m. sukilimo klausimais. Išlikę taip pat keletas fotografijų [21]. Besidomintys tautinio atgimimo laikotarpiu taip pat ir virtualioje erdvėje gali susipažinti su spausdintais Juškytės darbais (suprantama, Juškytės paliki-

Jadvyga Juškytė. LMAVB RS, F12-80, lap. 62b.

mo esama ir kitose Lietuvos paveldo institucijose). Kaip kažkada Vaižgantas yra pasakęs, geriausias atminimas rašytojui – jo raštų paskelbimas. Juškytė neabejotinai verta bent jau bibliografijos rodyklės, jei ne monografijos. LMAVB gali didžiuotis, tarp savo didžiulių lobių priglaudusi ir išsaugojusi neeilinės tautinio atgimimo veikėjos Juškytės gyvenimo ir veiklos atspindžių nuotrūpas, kurios dar laukia atidaus tyrėjų dėmesio.

Išvados. J. Juškytės biografijos faktus ir nuveiktus darbus atskleidžia ir patikslina rankraštiniai dokumentai, saugomi ne vienoje Lietuvos paveldo institucijoje. Daug medžiagos saugoma LMAVB RS, kuriai 1950 m. atiteko nesutvarkyti VDU bibliotekos rankraščiai. Jadvygos Juškytės personalinis fondas F107 išskirtas iš F12 Kauno universiteto bibliotekos *varia*, jame – 27 saugojimo vienetai. Kita dalis VDU bibliotekoje saugoto „Jadvygos Juškytės archyvo“ atiteko VU bibliotekai. LMAVB RS įvairiuose fonduose saugomas rankraštinis Juškytės palikimas: atsiminimai, laišakai, straipsniai, literatūros kūrinių vertimai, parengtų knygų rankraščiai, surinkta tautosakinė medžiaga, keletas fotografijų, asmeninio pobūdžio dokumentai.

LMAVB saugomi dokumentai bei jau spausdinta medžiaga leidžia naujai įvertinti svarbiausius Juškytės nuveiktus darbus: knygas mokytojams bei vadovėlius besikuriančiai lietuviškai mokyklai, vieną pirmųjų lietuviškų maldaknygių, parašytą taisyklinga lietuvių kalba, straipsnius, literatūrinius bandymus, kūrinių vertimus į lietuvių kalbą, tautosakos darbus, neįgyvendintus sumanymus. Tuo pačiu patikslinamos ir kitų tautinio atgimimo veikėjų biografijos. Laiškuose ryškėja besikuriančios inteligentijos ryšiai.

Šiandien Juškytės nuveikti darbai bei jos palikimas gali sudominti literatus, pedagogus, kraštotyros specialistus, istorikus, taip pat lyčių ar socialinių studijų tyrėjus.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

1. *Asmeninių archyvų sąrašai*. Kauno universiteto bibliotekos varia. 1930. 39 lap. LMAVB RS, F12-970.
2. AURYLA, Vincas. Vaikų literatūra XX a. pradžioje (1900–1917). In: AURYLA, Vincas. *Lietuvių vaikų literatūra*. Vilnius: Mintis, 1967, d. 1, Feodalizmo ir kapitalizmo epocha (iki 1917 m.), p. 139–206.
3. AVIŽONIS, Petras. Atsiminimai apie d-rą V. Kudirką. In: *Varpas*: Vinco Kudirkos jubilėjinis numeris. Kaunas: [„Varpo“ b-vė], 1924, p. 158–162.
4. AVIŽONIS, Petras. Atsiminimai apie Povilą Višinskį. *Kultūra*, 1931, nr. 4, p. 213–216.
5. BASANAVIČIUS, Jonas. Prakalba. In: *Lietuviškos pasakos*. Surinko d-ras J. Basanavičius. Shenandoah, Pa.: V. J. Stagaro spaustuvėje, 1902, t. 2, p. 3.
6. BASANAVIČIUS, Jonas. *Raštai*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004. Kn. 2, Publicistika, recenzijos, iš gyvenimo kronikos ir laiškų. 390 p. (Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka, t. 15). ISBN 9955-475-45-5.
7. BASANAVIČIUS, Jonas. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Vaga, 1970, p. 494–566.
8. BELECKIENĖ, Ona. Lietuvė spaudos darbe. *Naujoji vaidilutė*, 1937, nr. 12, p. 582–590.
9. BILIŪNAS, Jonas. *Raštai*. Vilnius: Vaga, 1981. T. 3, Laiškai. 472 p.
10. BLEIZGIENĖ, Ramunė. *Privati tyla, vieši balsai: moterų tapatybės kaita XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012. 361 p. ISBN 978-609-425-086-6.
11. BORTKEVIČIENĖ, Felicija. *Laiškai*. 1927. 3 lap. LMAVB RS, F192-43.
12. BŪTĖNAS, Julius. *Povilas Višinskis*. Kaunas: Juozas Būtėnas, 1936. 214 p.
13. CICĖNIENĖ, Rima. Egodokumentai Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraščių fonduose. In: *Egodokumentai ir privati erdvė XVI–XX amžiuje*. Sudarytojas Arvydas Pacevičius. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, p. 163–193. ISBN 978-609-459-198-3.
14. ČILVINAITĖ, Marijona. Iš Jadvygos Juškytės atsiminimų ir jos rankraščių. *Mūsų senovė*, 1938, t. 2, nr. 3, p. 435–447; 1939, t. 4, nr. 2, p. 604–620.
15. ČIURLIONIENĖ-KYMANTAITĖ, Sofija. *Raštai*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011. T. 5, Laiškai, 1906–1944. 542 p. ISBN 978-609-425-044-6.
16. *Dainų dainelės*: iš A. Juškevičiaus surinktų parinktos. Parinko J. J. [J. Juškytė]. Vilnius: „Vilniaus žinių“ spaustuvė, 1906. 98 p.
17. „Dr-as Basanavyczius atsiszaukia per lietuviszkus laikraszcius į lietuvius, praszydamas, kad jam prisiųst suraszę lietuviszkas Pasakas ...“: [kreipimasis]. *Tėvynė*, 1899, nr. 10, p. 366.
18. *Eduardui Volteriuui rašyti laiškai*. LMAVB RS, F154-75.
19. *Elenai Eimaitytei rašyti laiškai*. LMAVB RS, F12-456.
20. *Felicijai Bortkevičienei rašyti laiškai*. 1920–1939. LMAVB RS, F192-57.
21. *Iš Jadvygos Juškytės atsiminimų ir jos rankraščių*. Užrašė Marijona Čilvainaitė. 1937. 102 p. LMAVB RS, F107-80.
22. *Iš Vilniaus legendų ir padavimų, surinktų Vl. Zagorskio iš senų kronikų*: Lakštingala ir radasta; Lizdeika; Kęstučio laidotuvės; Jasinskis; Švedai Vilniuje. Pagal lenkišką tekstą parašė J. Juškytė. XIX a. pab. 18 lap. LMAVB RS, F107-86.
23. [Jadvyga Juškytė: biografija]. In: *Lietuvių rašytojų kalendorius*. Sudarė Vaclovas Biržiška. Tübingen: Patria, 1946, p. 93.
24. [Jadvyga Juškytė-Širšė]. In: Naujokaitis, Pranas. *Lietuvių literatūros istorija*. Čikaga: JAV LB Kultūros taryba, 1973, t. 1, Nuo Mažvydo iki Maironio, p. 486–487.
25. *Jadvygos Juškytės bibliografijos rodyklė*. Parengė E. Paškevičiūtė-Kundrotienė. Vilnius, 2019. 45 lap. Saugomas asmeniniame E. Paškevičiūtės-Kundrotienės archyve.
26. JARAŠIUS, Juozas. Dr. Jarašiaus atsiminimai. In: Biržys, Petras. *Lietuvos miestai ir miesteliai*. Kėdainiai: Autoriaus leidinys, 1934, t. 3, Kėdainių apskritis, p. 175–188.
27. *Jono Jablonskio laiškai*. Sudarė Arnoldas Piročkinas. Vilnius: Mokslas, 1985. 428 p. (Lietuvos mokslo paminklai).
28. JURĖNIENĖ, Virginija. *Lietuvių moterų judėjimas XIX amžiaus pabaigoje – XX amžiaus pirmojoje pusėje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006. 290 p. ISBN 9986-19-895-X.

29. JUŠKYTĖ, Jadvyga. [Atsiminimai]. In: *Mūsų Kudirkka: studijos ir atsiminimai*. Sudarytojas ir redaktorius Zenius Šileris. Marijampolė: Ramona, 1998, p. 252–257. ISBN 9986-851-22-X.
30. JUŠKYTĖ, Jadvyga. *Atvirlaiškis Liudvikai Didžiulienei*. [1908]. 2 lap. LMAVB RS, F94-13/11.
31. JUŠKYTĖ, Jadvyga. Iš mūsų kovų dėl spaudos laisvės: [atsiminimai]. *Trimitas*, 1927, nr. 21, p. 667–670; nr. 22, p. 708–710; nr. 23, p. 732–735; nr. 24, p. 764–765.
32. JUŠKYTĖ, Jadvyga. Iš mūsų kovų dėl spaudos laisvės. In: *Knygnešys, 1864–1904*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1997, [d.] 3, Petruui Ruseckui pagerbti, p. 18–25. ISBN 9986-810-06-X.
33. JUŠKYTĖ, Jadvyga. *Kelionė į Kudirką*. 1937. 12 lap. LMAVB RS, F107-81.
34. JUŠKYTĖ, Jadvyga. *Laiškai Augustinui Janulaičiui*. 1909, 1914. LMAVB RS, F267-533.
35. JUŠKYTĖ, Jadvyga. *Laiškai Liudvikai Didžiulienei*. 1905–1908. LMAVB RS, F94-13/11.
36. JUŠKYTĖ, Jadvyga. *Maldų knyga*. [Nr. 4]. 1904. 257 lap. LMAVB RS, F29-487.
37. JUŠKYTĖ, Jadvyga. *Vardai, [...] rinkti Joniškielių parapijoje*. [XIX a.]. 16 lap. LMAVB RS, F12-3127.
38. *Juškytės J. kūryba*. XIX a. pab. – XX a. pr. 65 lap. LMAVB RS, F107-93.
39. *Juškytės J. lietuvių kalbos gramatikos užrašai*. XX a. pr. 22 lap. LMAVB RS, F107-90.
40. *Juškytės pasas, profesinės sąjungos nario bilietas ir įvairūs kvitai*. LMAVB RS, F107-69.
41. KERBELYTĖ, Bronislava. Lietuvių rašytojai XIX a. – XX a. pradžios tautosakos rinkimo sąjūdyje. In: *Lietuvių rašytojų surinktos pasakos ir sakmės*. Parengė Bronislava Kerbelytė. Vilnius: Vaga, 1981, p. 7–26.
42. KRIKŠTOPAITIS, Juozas Algimantas. Lietuvių mokslo draugija ir jos reikšmė tautinei savimonei, mokslo ir valstybės raidai. *Mokslas ir gyvenimas*, 2008, nr. 3, p. 6–7, 12–13. ISSN 0134-3084.
43. KUČINSKIENĖ, Aistė. *Juozo Tumo-Vaižganto epistolinis diskursas: daktaro disertacija*. Vilnius, 2016. 344 p.
44. KUDIRKA, Vincas. „Tėvynės varpai“. *Varpas*, 1896, nr. 4, p. 56–57.
45. KULIEŠIENĖ, Erika. Gabrielės Petkevičaitės-Bitės rankraštinis palikimas Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje. In: *Gabrielės Petkevičaitės-Bitės rankraštinis palikimas Lietuvos kultūros paveldo saugyklose*. Sudarytoja Audronė Palionienė. Panevėžys: Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, 2009, p. 44–69. ISBN 978-9955-659-37-2.
46. *Lakštingala ir radasta; Lizdeika; Kęstučio laidotuvės; Jasinskis; Švedai Lietuvoje: iš Vilniaus legendų ir padavimų, surinktų dr. Vlodo Zagorskio iš senų kronikų*. [Vertė] Jadvyga Juškytė. [S. l.: s. n.], 1928. 39 p.
47. *Literatūra ir kalba*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1972. T. 12, Žemaitė: archyvinė medžiaga, atsiminimai, straipsniai. Sudarė K. Doveika. 548 p. ISSN 1822-7341.
48. MASTIANICA, Olga. *Bajorija lietuvių tautiniame projekte (XIX a. pabaiga – XX a. pradžia)*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2016. 198 p. ISBN 978-609-8183-13-9.
49. PACEVIČIUS, Arvydas. Egodokumentų tyrimai: senos erdvės – nauji horizontai. In: *Privačioji raštija ir egodokumentinis paveldas*. Sudarytojas Arvydas Pacevičius. Vilnius: Akademinė leidyba, 2017, p. 11–20. ISBN 978-9955-33-708-9.
50. PAJEDAITĖ, Ingrida. Juozas Girdvainis ir jo „Lietuvių kultūros istorijos“ medžiaga. *Lietuvos istorijos metraštis*. 2017, [t.] 2017/1, p. 183–209. ISSN 0202-3342.
51. *Pasakos*. Užrašytos J. Juškytės ir nežinomų asmenų. XIX a. pab. – XX a. pr. 107 lap. LMAVB RS, F107-92.
52. *Perskaitytų knygų sąrašas*. J. Juškytės motinos. LMAVB RS, F107-67.
53. PETKEVIČAITĖ-BITĖ, Gabrielė. *Iš gyvenimo verpetų: karo meto dienoraštis, atsiminimai*. Sudarė Juozas Jasaitis. Kaunas: Šviesa, 1990. 326 p. ISBN 5-430-00776-5.
54. PETKEVIČAITĖ-BITĖ, Gabrielė. *Iš mūsų vargų ir kovų*: paminėti Palangos spektaklio 25 m. sukaktuvėms, 1898–1927. Kaunas: [s. n., 1927]. 133 p. („Varpo“ bendrovės leidinys, nr. 64).
55. PETKEVIČAITĖ-BITĖ, Gabrielė. Pirmieji mėginimai. *Moteris*, 1921, nr. 1, p. 12–13.
56. PETKEVIČAITĖ-BITĖ, Gabrielė. *Raštai*. Vilnius: Vaga, 1966. T. 1, Krislai. 772 p.
57. PETKEVIČAITĖ-BITĖ, Gabrielė. *Raštai*. Surinko ir paruošė A. Žirgulyš. Vilnius: Vaga, 1968. T. 6, Laiškai. 550 p.
58. PETKEVIČAITĖ-BITĖ, Gabrielė. V. Kudirkos aplankymas 1898 m.: (atsiminimai). In: *Varpas*: Vinco Kudirkos jubilėjinis numeris. Kaunas: [„Varpo“ b-vė], 1924, p. 150–158.
59. PETKEVIČAITĖ-BITĖ, Gabrielė. „Žiburėlio“ atsiradimo tikra istorija. Pirmieji „Žiburėlio“ nariai. 1924. 8 lap. LMAVB RS, F190-33.

60. PETRIKA, Antanas. Iš netolimos praecities: [recenzija]. *Laisvė*. 1969, rugs. 9, nr. 66, p. 3. Rec. kn: Petkevičaitė-Bitė, Gabrielė. Raštai. T. 6, Laiškai. Vilnius, 1968.
61. PETRONIS, Vytautas. *Constructing Lithuania: ethnic mapping in tsarist Russia, ca. 1800–1914*: [doctoral thesis]. Stockholm: Stockholm University, 2007. 309 p. ISBN 978-91-85445-79-0.
62. Povilas Višinskis: idėjos ir darbai: nauja žiūra, nauji akcentai. Sudarė Dalia Striogaitė. Vilnius: Versus aureus, 2011. 332 p. ISBN 978-9955-34-296-0.
63. PUTVINSKIENĖ, Emilija. Pirmoji pažintis su Povilu Višinskiu. *Trimitas*, 1931, bal. 23, nr. 17, p. 327–328.
64. RUDOKAS, Jonas. „Žiburėlis“, padėjęs išaugti Lietuvos inteligentijai. *Vėidas*, 2013, nr. 29, p. 38–39. ISSN 1392-5156.
65. SAUKA, Leonardas. *Lietuvių tautosakos mokslas XX amžiuje: tyrėjai ir jų darbai*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016. 622 p. ISBN 978-609-425-183-2.
66. SAUKA, Leonardas. Žemaičių ir aukštaičių pasakos „Lietuviškų pasakų įvairių“ II tome. In: Basanavičius, Jonas. *Lietuviškos pasakos įvairios*. Vilnius: Vaga, 1995, kn. 2, p. 5–24. ISBN 5-415-00430-0.
67. *Scenos vaizdeliai*. Vertė J. J. [J. Juškytė]. Vilnius: „Vilties“ išleidimas, 1912. 2 d. („Vilties“ išleidimas, nr. 25–26).
68. *Skaitymo vadovėlis*. Paruošė J. Juškytė. XX a. pr. 183 lap. LMAVB RS, F107-77.
69. STALIŪNAS, Darius. Lietuviškojo nacionalizmo erdvėkūra iki 1914 m. In: *Lietuvos erdvinės sampratos ilgajame XIX šimtmetyje*. Sudarė Darius Staliūnas. Vilnius: Baltijos kopija, 2015, p. 141–174. ISBN 978-609-417-115-4.
70. STEPONAITIENĖ, Jolita. Rankraštinų egodokumentų telkiniai Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje. In: *Egodokumentai ir privati erdvė XVI–XX amžiuje*. Sudarytojas Arvydas Pacevičius. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, p. 221–244. ISBN 978-609-459-198-3.
71. STRIOGAITĖ, Dalia. Dviejų gyvenimų paralelė. *Literatūra ir menas*. 1995, liep. 1, nr. 26, p. 10.
72. STRIOGAITĖ, Dalia. Povilo Višinskio laiškai, kurių nežinojome. *Metai*, 2015, nr. 8/9, p. 110–117.
73. *Sveika Marija*: Rymo katalikų maldų knyga. Sudarė Jadvyga Juškytė. Vilnius: „Vilniaus žinių“ spaustuvė, 1906. 512 p.
74. ŠATRIJOS RAGANA. *Laiškai*. Parengė Janina Žėkaitė. Vilnius: Vaga, 1986. 509 p.
75. ŠLIŪPAS, Jonas. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Vaga, 1977. 610 p.
76. TAMOŠIŪNAS, Mindaugas. Ar dvarponiai iš tikrųjų išdavė tautinę Lietuvos valstybę? *Kultūros barai*. 2018, nr. 5, p. 56–61. ISSN 0134-3106.
77. UMBRASAS, Kazys. *Žemaitė*. Biografijos ir kūrybos ištakos. Vilnius: Vaga, 1975. 317 p.
78. *Vacio Valadkos kolekcija*. Pernaravos vls. Kėdainių apskr. Žiogučių km. gyventojų Juozo Pečiulio raštas Kauno soc. aprūpinimo įstaigai dėl Pernaravos miestietės Juškytės Jadvygos pensijos pakėlimo. 1942. LMAVB RS, F260-423.
79. *Vaikų skaitymeliai su Lietuvos žemlapėliu*. Sudarė Jadvyga Juškytė. Vilnius: „Vilniaus žinių“ spaustuvė, 1905. 259 p.
80. Vieversys [Davainis-Silvestraitis, Mečislovas]; Trupinėlis [Arminas, Petras]; Mačiulis [Maironis]. *Dainos*. LMAVB RS, F107-82.
81. VIŠINSKIS, Povilas. *Raštai*. Vilnius: Vaga, 1964. 621 p.
82. ŽEMAITĖ. *Raštai*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1957. T. 6, Laiškai. 596 p.
83. *Žemaitės laiško, rašyto J. Juškytei į Pernaravą 1909 m. birželio 14 d., nuorašas*. 1938. LMAVB RS, F12-43.
84. „Žiburėlio“ draugijos valdybos kvietimas J. Juškytei užimti bendrabučio vedėjos vietą. 1923. LMAVB RS, F107-97.
85. ŽUKAS, Vladas. K. Dransutavičiaus spausdinti darbai ir rankraščiai. *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai*, 1967, [t.], 6, p. 75–92.

1 priedas. 1930 m. VDU sudaryto Jadvygos Juškytės archyvo (F12-970, lap. 20) turinys⁵

Šifras	Turinys	Pastabos
F487 Rš 2344	Baranauskas A. Laiškas J. Juškytei. 1912. 1 psl.	Saugoma VUB RS, F1-F487
F487 Rš 2344	Bortkevičius Iz. Laiškas J. Juškytei. 1908. 4 psl.	
D973 Rš 2188	Dainos (152). J. Juškytės surinktos. 1893. 194 psl.	Saugoma VUB RS, F1-D973; publikuota 1906 m.
D998 Rš 2327	Dransutavičius K. Atsitikimas jūrėse ir Audra (vertimai iš vokiško). 15 psl.	Saugoma VUB RS, F1-D998
D991 Rš 2107	[Gamtamokslis]. Obščije poniatija o mire i zemle i čto na nej suščestvujet. 269 psl.	
F487 Rš 2344	Grinius K. Laiškas J. Juškytei. 1931. 18 psl.	
D998 Rš 2194	Hulevičius. Laiškai ir sąrašas knygų. 1864–1895. 28 laiškai	
F487 Rš 2344	Juškevičius St. Laiškas J. Juškytei. 1929. 19 psl.	
F487 Rš 2344	J. Juškytei rašyti laiškai. 1903–1934. 40 laiškų	Saugoma VUB RS, F1-F487
D901 Rš 1780	M. Konopnickienės ir kitų lenkų rašytojų veikalėlių vertimai. 1936. 171 p.	Saugoma VUB RS, F1-D901
3290	Petkevičaitė G. Laiškai. 1921–1935. 30 laiškų	Saugoma VUB RS, F1-E290
F487	Sikorskas H., dr. Laiškai. 1909–1911	
F487	Šaulys J., dr. Laiškai. 1907–1934	
F487	Šliūpas J., dr. Laiškas. 1935	
F487	Tumas J. Laiškai. 1921–1927	Saugoma VUB RS, F1-F487
F487	Vaznelis S. Laiškai. 1910	
F487	Višinskis P. Laiškas. 1904	Saugoma VUB RS, F1-E86
F487	Volteris E. Laiškas. 1931	Saugoma LMAVB RS, F154-75

⁵ Pateikta taip, kaip yra originale. Pastabos – straipsnio autorės.

2 priedas. Svarbesni Juškytės spausdinti darbai bei jų rankraščiai (chronologine tvarka)

Leidiny	Rankraštis
<i>Vaikų skaitymeliai su Lietuvos žemlapėliu.</i> Sudarė Jadvyga Juškytė. Vilnius: „Vilniaus žinių“ spaustuvė, 1905. 259 p.	<i>Skaitymo vadovėlis.</i> Paruošė J. Juškytė. XX a. pr. 183 lap. LMAVB RS, F107-77. JUŠKYTĖ, J. <i>Skaitymelių medžiaga.</i> 178 lap. VUB RS, F1-D987.
<i>Sveika Marija:</i> Rymo katalikų maldų knyga. Sudarė Jadvyga Juškytė. Vilnius: „Vilniaus žinių“ spaustuvė, 1906. 512 p.	JUŠKYTĖ, Jadvyga. <i>Maldų knyga.</i> [Nr. 4]. 1904. 257 lap. LMAVB RS, F29-487.
<i>Dainų dainelės:</i> iš A. Juškevičiaus surinktų parinktos. Parinko J. J. [J. Juškytė]. Vilnius: „Vilniaus žinių“ spaustuvė, 1906. 98 p.	JUŠKYTĖ, Jadvyga. <i>Dainos surinktos.</i> 1893. 194 p. VUB RS, F1-D973.
<i>Lietuviškieji diktantai pradėdamosioms mokykloms.</i> Sudarė J. Juškytė. Vilnius: „Vilniaus žinių“ spaustuvė, 1907. 75 p.	
<i>Rašybos lavinimosi darbai pradėdamosioms mokykloms.</i> Sustatė mokytojas S. Vaznelis su pagalba J. J. Šiauliai: [s. n.], 1909. 112 p.	
<i>Scenos vaizdeliai.</i> Vertė J. J. [J. Juškytė]. Vilnius: („Vilties“ išleidimas, 1912. 2 d. („Vilties“ išleidimas, nr. 25–26).	Kai kurie kūriniai: <i>Vyresnysis angliakasys:</i> prancūziška drama. Iš rusų kalbos vertė J. Juškytė. XX a. pr. 16 lap. LMAVB RS, F107-80.
<i>Lakštingala ir radasta; Lizdeika; Kęstučio laidotuvės; Jasinskis; Švedai Lietuvoje: iš Vilniaus legendų ir padavimų, surinktų dr. Vlodo Zagorsko iš senų kronikų.</i> [Vertė] Jadvyga Juškytė. [S. l.: s. n.], 1928. 39 p.	<i>Iš Vilniaus legendų ir padavimų, surinktų Vl. Zagorsko iš senų kronikų:</i> Lakštingala ir radasta; Lizdeika; Kęstučio laidotuvės; Jasinskis; Švedai Vilniuje. Pagal lenkišką tekstą parašė J. Juškytė. XIX a. pab. 18 lap. LMAVB RS, F107-86.
ČILVINAITĖ, Marijona. Iš Jadvygos Juškytės atsiminimų ir jos rankraščių. <i>Mūsų senovė</i> , 1938, t. 2, nr. 3, p. 435–447; 1939, t. 4, nr. 2, p. 604–620.	<i>Iš Jadvygos Juškytės atsiminimų ir jos rankraščių.</i> Užrašė Marijona Čilvinaitė. 1937. 102 p. LMAVB RS, F107-80.
JUŠKYTĖ, Jadvyga. [Atsiminimai]. In: <i>Mūsų Kudirka:</i> studijos ir atsiminimai. Sudarytojas ir redaktorius Zenius Šileris. Marijampolė: Ramona, 1998, p. 252–257.	JUŠKYTĖ, Jadvyga. <i>Kelionė į Kudirką.</i> 1937. 12 lap. LMAVB RS, F107-81; Juškytė, Jadvyga. <i>Kelionė į V. Kudirką</i> ir 34 fotogr. tos kelionės dalyvių. 1899. 13 lap. VUB RS, F1-D443.

EGLĖ PAŠKEVIČIŪTĖ-KUNDROTIENĖ

The manuscript heritage of Jadvyga Juškytė (1869–1948) in the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences

Summary

Jadvyga Juškytė was a self-taught educator, public activist, writer and distributor of Lithuanian printed matter. Even though she maintained close contacts with main figures of the National Revival and her hard work contributed to the cause of National Survival, J. Juškytė has undeservedly been forgotten. Various sources contain many mentions of her life, work, relations with contemporaries, and wide circle of collaborators. So, a question arises: who was this Jadvyga Juškytė, what was her role in the National Revival, and how her activities may be reflected in the documents kept in the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences (LMAVB)? This article offers a discussion of the unusual case of a noblewoman who decided to participate in the National Revival, caring deeply about the nation and state. The significance of J. Juškytė's work efforts is shown based on her manuscript heritage kept in LMAVB.

Both the documents kept in LMAVB and previously published materials show in a new light Juškytė's most important works: books for teachers and textbooks for the emerging Lithuanian school, a prayerbook written in correct Lithuanian (one of the very first Lithuanian prayerbooks), articles, literary endeavours, translations into Lithuanian, folklore studies, unfulfilled projects. At the same time, the article clarifies some facts of the biographies of other activists in the National Revival, for example, Juškytė's correspondence with Vaižgantas is dated to an earlier time. Studying Juškytė's collaboration with such figures as Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Felicija Bortkevičienė, Žemaitė, Liudvika Didžiulienė, Povilas Višinskis, Vincas Kudirka, Jonas Basanavičius and others gives insights into the rudiments of the emerging Lithuanian intelligentsia. The Žiburėlis society united women for the cause of support and promotion of science, Povilas Višinskis' Academy, to cultural-intellectual work. Jonas Basanavičius' call to collect folklore, a testimony to the life of Lithuanians of old, also fell on receptive ears. A considerable number of publications prepared by Juškytė became part of the history of Lithuanian literature and education. Today, Juškytė's legacy is of interest to literary scientists, educators, ethnologists, historians, as well as researchers in gender studies.

Keywords: Lithuanian National Revival; manuscripts; the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences.

Įteikta 2020 m. liepą